

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Jana Sedláčková

DĚJINY KAPLE SV. HUBERTA NA ZÁMKU KONOPIŠTĚ

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kubín, Ph.D.

2013

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Benešově, dne 27.12.2012, Jana Sedláčková

Bibliografická citace

Dějiny kaple sv. Huberta na zámku Konopiště

Diplomová práce

Jana Sedláčková

doc. PhDr. Petr Kubín, Ph.D.

2013

počet stran: 70

Dějiny kaple sv. Huberta na zámku Konopiště

Cílem práce je snaha vyzdvihnout význam kaple na Konopišti v celé jeho historii, nastínit zásahy do její podoby jednotlivými majiteli zámku, popsat, jak se měnilo vnitřní vybavení a jak se utvářel, či probíhal duchovní život s ní spojený v průběhu staletí.

Práce obsahuje šest částí. Začíná krátkým seznámením s historií Konopiště a významnými událostmi od jeho založení po současnou správu státem, druhá část se zaměřuje na architektonický vývoj kaple, která patří k nejstarším částem Konopiště, dále je popsáno vnitřní vybavení kaple, značná část práce je věnována rokokovému inventáři a sbírkám Františka Ferdinanda d'Este, které jsou z větší části v kapli dodnes. Čtvrtá kapitola popisuje církevní slavnosti v době, kdy Konopiště vlastnil František Ferdinand a které je možné popsat podle bohatého fotografického fondu, zvláště pak slavnost Božího těla. V současnosti se tyto tradice obnovují; to je téma kapitoly páté. Kaple je zároveň součástí turistické trasy a cílem badatelů a filmařů. Na závěr je shrnut předchozí text a vložen vlastní komentář a úvahy o významu zámecké kaple.

Pět klíčových slov

církevní dějiny, arcivévoda Franz Ferdinand, zámek, hrad, umělecké sbírky

History of the chapel of st. Hubert at the Konopiště castle

The deal of work is a trial to give an assistance in exploring of chapel at the Konopiště castle and to bring a comprehensive scene of its history, interferences of particular holders, inner equipment's changes and to outline spiritual life of the former centuries.

The work contains six parts. The first one briefly informs about the history of the Konopiště castle from its foundation to expropriation by the Czechoslovak republic. The second part analyzes architectural evolution of the chapel, that presents basic and the oldest part of whole object. The following chapter describes inventory of the chapel. The main attention is given to rococo inventory and to collections of Franz Ferdinand d'Este, which are at the chapel in the majority part still today. In the fourth chapter there is written the church celebrations and feasts, made during the days of Franz Ferdinand d'Este. In rich photographic inventory fund there has been preserved many photographs from these occasions, mainly from the celebration of Corpus Christi, which had been periodically organized. In the present this tradition has been returned. By this I come to write of the fifth chapter, the present. The castle is now in keeping of National heritage institut and it is opened for public. Besides classical tours the castle offers another actions, also the church actions, made in the castle chapel. In closing charter I summarized and rated previous text and added my opinion of importance and contribution of the chapel.

Pět klíčových slov: church history, archduke Franz Ferdinand, castle, arts collections

Počet znaků: 126 764

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D. za konzultace a odborný dohled, dále Dr. Vojtěchu Eliášovi a P. Michaelu Josefu Pojezdnému, O.Praem. za spolupráci při obřadech v zámecké kapli.

Poděkování patří také kastelánce zámku, Ing. Marii Krejčové, Věře Tenčlové, vedoucí oddělení operativní evidence NPÚ středních Čech a Mgr. Františku Frňkovi za zpřístupnění archivních fondů Státního oblastního archivu v Praze.

Obsah

Úvod

1. Dějiny Konopiště

- 1.1 Založení Konopiště
- 1.2 Šternberkové a doba husitská
- 1.3 Neklidné 17. století
- 1.4 Vrtbové na Konopišti
- 1.5 František Ferdinand d'Este
- 1.6 Od roku 1914 po současnost

2. Architektonický vývoj kaple

- 2.1 První podoba kaple
- 2.2 Stavební úpravy kaple za Jiřího Šternberka
- 2.3 Zásahy Vrtbů do podoby kaple
- 2.4 Poslední úprava na přelomu 19. a 20. století

3. Inventář kaple

- 3.1 Zámecká kaple za Vrtbů a Lobkoviců
- 3.2 Ze sbírek Františka Ferdinanda d'Este

4. Sbírkové předměty s církevní tematikou na zámku Konopiště umístěné mimo zámeckou kapli

- 4.1 Knižní fond
- 4.2 Ostatní

5. Duchovní život za Františka Ferdinanda d'Este

- 5.1 Katolík František Ferdinand d'Este
- 5.2 Církevní svátky a slavnosti

6. Současné využití kaple

6.1 Slavení svátků a slavností

6.2 Kaple jako součást turistické trasy

6.3 Kaple jako cíl badatelů a filmařů

Seznam vyobrazení

Prameny a literatura

Úvod

Konopiště je jedním z nejnavštěvovanějších zámků v Čechách. Leží 40 km jižně od Prahy, nedaleko města Benešov, v rozsáhlém krajinném parku. Je vyhledávaným cílem tuzemských i zahraničních turistů, badatelů, vědců a filmařů.

Zámek se dochoval v podobě, jakou mu vtiskl poslední majitel Konopiště, František Ferdinand d'Este, následník rakousko-uherského trůnu. Ten nechal na přelomu 19. a 20. století zanedbaný objekt velkorysým způsobem zrekonstruovat; zámek byl přestavěn v novogotickém slohu podle návrhů architekta Josefa Mockera, byl upraven přilehlý park a Růžová zahrada, vystavěny skleníky pro teplomilné a tropické rostliny a provedeny razantní změny interiérů – arcivévoda František Ferdinand d'Este je vybavil moderním technickým zařízením a vzácnými sbírkami, které pocházejí z velké části z dědictví po rodech Este a Obizzi z Itálie, zčásti z dědictví habsburského a také z vlastních sběratelských aktivit. K prostorám, které patří k nejcennějším, se řadí i zámecká kaple. Byla vybudována v severním palácovém křídle již v době založení Konopiště významným českým rodem Benešoviců, pravděpodobně na konci 13. století. Postupnými úpravami měnila původní vzhled, a to až do dnešní podoby, která vznikla začátkem 20. století.

Doposud se zámecké kapli věnovala pozornost jen v rámci badatelských průzkumů jako součásti zámeckého celku nebo v souvislosti s konkrétními uměleckými předměty. Taktéž mobiliář kaple nebyl zpracován systematicky a až na jednotlivé výjimky se provedl pouze základní evidenční popis.

Vzhledem ke skutečnosti, že zámecká kaple představuje jádro Konopiště, je jakýmsi spojovacím článkem mezi založením hradu a současností a také proto, že se dostává stále více do popředí zájmu jak veřejnosti, o čemž svědčí velký počet svatebních obřadů v kapli, tak správy zámku v souvislosti s ožíváním církevních tradic a pořádáním kulturních akcí, pokusila jsem se shromáždit co nejvíce informací o kapli jako takové i o kapli v kontextu zámeckého celku, vytřídit je a zpracovat a výsledek shrnout v diplomové práci.

Z největší části jsem při shromažďování materiálu čerpala přímo ze zámku Konopiště, jakožto autentického prostředí a snažila jsem se spojit jednotlivé předměty, uložené v kapli, jiných expozičních prostorách i v depozitářích do souvislosti a oživit jejich příběh, dále z materiálů SPÚŠČ a základní evidence mobiliárního fondu SZ Konopiště, z vědeckých prací a z informací v inventárních knihách. Evidenční karty na zámku Konopiště a v Národní galerii se v základních údajích shodují. Jako doplňující materiál jsem použila Summary Catalogue Italian painting od Olgy Pujmanové. Karty jsem také konzultovala s dalším katalogem, German and Austrian painting od Olgy Kotkové, nicméně informace o sbírkových předmětech v tomto katalogu neobsahovaly významnější informace, než jsou uvedeny v kartách a nejsou v práci zmiňovány.

O Konopišti v prvních stoletích po jeho založení není k dispozici dostatek podrobných informací, aby se dalo určit a popsat, jak původní hrad, jeho okolí a interiéry přesně vypadaly, zvláště interiéry nemají téměř žádné informační těžiště. Držím se architektonických výzkumů a zpráv, které určily z různých sond jeho podobu, případně předkládají pravděpodobné možnosti původního vzhledu.

Větší část práce zabírá dobu od 18. století, dobu barokní přestavby za Vrtbů, která se týkala nejen exteriérů, ale i výzdoby interiérů, a to zejména zámecké kaple.

Nejvíce materiálu se zachovalo k období, kdy Konopiště vlastnil arcivévoda František Ferdinand d'Este, a to jak písemných zpráv, tak fotografického fondu, uloženého v depozitářích na zámku Konopiště.

Zajímavým doplněním jsou paměti zaměstnanců Františka Ferdinanda d'Este, ve kterých jsou zaznamenány církevní slavnosti, které se na začátku 20. století v zámku odehrávaly.

Ani v současnosti není zámecká kaple opomenutá a nadále slouží svému účelu, závěr práce tedy zahrnuje informace o kapli a jejím využití v dnešní době.

1. Dějiny zámku Konopiště

1.1 Založení Konopiště

Přesný rok založení Konopiště není znám. Za nejpravděpodobnější hypotézu lze považovat období mezi lety 1294, kdy došlo v panství Benešov k požáru¹ a 1318, kdy se poprvé objevuje Konopiště v pramenech v souvislosti se soudním sporem Beneše a Dobeše z Konopiště s Hynkem z Kouta².

Také není doloženo, který z členů rodu Benešoviců Konopiště založil. Časově vymezený úsek napovídá, že zakladatelem mohl být buď probošt kapituly u sv. Víta v Praze Dobeš, nebo jeho synovci Tobiáš (Dobeš) z Benešova (který byl znám i s přídomkem „z Bechyně“), pražský biskup, a Milota z Dědic³. V literatuře se jako zakladatel nejčastěji uvádí Tobiáš z Benešova, a to především z důvodu jeho významného politického postavení, které přímo volalo po vybudování mohutného a dobře opevněného sídla, jaké hrad Konopiště, coby nejčistší forma francouzského kastelu, představoval⁴.

Jednalo se o období tzv. řádění braniborských tlup po porážce českého krále Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli u vesnice Suché Kruty dne 26. srpna 1278. „Po jeho násilné smrti politicky vypsěl část české šlechty, vedená Tobiášem z Bechyně (z Benešova) a Purkartem z Janovic, nejenže nepřipustila ohrožení samotné existence českého státu, ale podnikla rozhodný a úspěšný krok k obnovení královské moci mladého Václava II.“⁵

Poručíkem nezletilého krále Václava se stal Oto Braniborský, jenž se snažil na úkor českých zemí posílit vlastní pozice a nechal své posádky rabovat a loupit, dokud se česká šlechta, seskupená právě kolem pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, nepokusila situaci řešit

¹ Srov. PROCHÁZKOVÁ Eva: Benešov, Praha – Litomyšl: Paseka, 2005, 9.

² Srov. DURDÍK Tomáš: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, Praha: Academia, 1998, 50.

³ Srov. DURDÍK Tomáš: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, 50.

⁴ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, Benešov: Polygos Benešov, 1992, 45.

⁵ SPĚVÁČEK Jiří: Karel IV., Praha: Svoboda, 1980, 20.

vykoupením Václava z braniborského zajetí⁶. František Palacký popisuje návrat Václava II do českých zemí ve své knize Z Dějin národu českého následovně: „I když se konečně dne 24. máje 1283 nastával skutečný příjezd mladého panovníka...veškeré duchovenstvo, vedením biskupa Dobeše, sprovázelo ho v procesí se zpěvem na Hrad, ana i staroslavná píseň „Hospodine, pomiluj ny“ rozléhala se široko daleko.“⁷

Nepříznivé poměry v zemi a doba násilí a nejistoty se zřejmě staly důvodem, proč byla stavba pojata s důrazem na obranyschopnost sídla, jako mnohověžový hrad francouzského typu⁸, který v českých zemích neměl obdoby.

Jádro hradu mělo dvě části – vlastní hrad a předhradí, které byly spojeny v jeden celek asi 30m vysokou a 3m silnou zdí. Zeď byla opatřena cimbuřím a zpevněna na nárožích a uprostřed zdí věžemi. Celý obranný systém ukazuje, že projektant byl dobře obeznámen s nejnávštějšími principy architektonického a fortifikačního tvoření v západní Evropě a do projektu začlenil jak tradiční domácí fortifikační prvky, tak i prvky vyspělých forem francouzských pevností – kastelů⁹.

Rod Benešoviců, jehož členové volili převážně duchovní dráhu, pomalu vymíral. Poslední člen rodu Tobiáš z Benešova odkázal panství svému příbuznému Zdeslavovi ze Šternberka. Se souhlasem krále Jana Lucemburského přebírá v roce 1327 Konopiště do svého držení rod Šternberků na celých 275 let¹⁰.

1.2 Šternberkové a doba husitská

Šternberkům bylo umožněno zdědit Konopiště po svých příbuzných díky Inauguračnímu diplomu. Inaugurační diplom krále Jana Lucemburského z roku 1310 omezil práva královské komory na odúmrtí ve prospěch širšího příbuzenstva pozůstalých, dědit mohli už nejen synové a dcery, ale i bratři a jejich potomci¹¹.

Dlouhé období, kdy na Konopišti sídlili Šternberkové, nejvíce poznamenaly nepokoje spojené s krizí vlády posledních Lucemburků a husitské války.

⁶ Srov. HARNA Josef – FIŠER Rudolf: Dějiny českých zemí I., Praha: Fortuna, 1995, 105.

⁷ PALACKÝ František: Z Dějin národu českého, Praha: Československý spisovatel, 114.

⁸ Srov. HEROUT Jaroslav: Staletí kolem nás, Praha: Panorama, 1981, 60.

⁹ Srov. MENCLOVÁ Dobroslava: České hrady I., Praha: Svoboda, 1972, 316.

¹⁰ Srov. PROCHÁZKOVÁ Eva: Benešov, 10.

¹¹ Srov. HARNA J. – FIŠER R.: Dějiny českých zemí I., 116.

V roce 1394 na Konopišti také přenocoval král Václav IV. během svého převozu do rakouského Wildbergu¹². Podle průvodcovského textu se jednalo o převoz zajatého krále do exilu a Václav IV. měl údajně nocovat ve věži, která později sloužila jako zvonice. Podle této události se věži začalo říkat Václavka. V pramenech tato skutečnost není potvrzena.

Do přímého kontaktu s husitským hnutím přišel poprvé Petr Konopišťský, a to v roce 1420. V květnu roku 1420, to znamená v etapě převahy radikálních sil, se z Tábora do Prahy přemísťovaly oddíly husitských vojsk na pomoc před křížovou výpravou. Petr Konopišťský se s nimi střetl nejdříve v Benešově. „Uslyšev Zikmund, že Žižka obmýšlel táhnouti se svými ku Praze, vypravil proti němu asi 10 000 jezdců pod správou pánů Václava z Dubé, Petra Konopišťského ze Šternberka...nadto chrániti dal město Benešov rytířem Hanušem z Polenska“¹³. Později se Petr Konopišťský zapojil do bitvy pod Vyšehradem, kde 1. listopadu téhož roku zahynul¹⁴.

Petr Konopišťský se v roce 1415 oženil s Perchtou z Kravař, členkou plumlovské větve kravařského rodu. Měli spolu dvě děti, Petra a Elišku. Po smrti manžela děti vychovávala sama a starala se zároveň jako jejich poručnice o panství Konopiště a Šternberk¹⁵.

V roce 1423 se Konopiště stalo svědkem hádání kněží a mistrů pražské univerzity s táborskými kněžími a mistry, kterým sněm na hradě Perchta z Kravař¹⁶ umožnila. Na tomto sněmu probíhaly především diskuze o pravosti církve, jak uvádí Johann Karl Gregory¹⁷. Perchta sympatizovala s umírněným křídlem Pražanů a zastávala pozitivní stanovisko ke čtyřem pražským artikulům¹⁸, přijatých na čáslavském sněmu roku 1421. Zemřela v roce 1447 na hradě Velešín. Pohřbena je ve vyšebrodském klášteře¹⁹

Zajímavou informaci přináší průvodcovský text zámku Konopiště, kde se píše, že strýci Perchty, Smilu ze Šternberka, se na Konopišti v roce 1425 narodila dcera Kunhuta²⁰. Kunhuta ze Šternberka byla později provdána za Jiřího z Poděbrad.

Dalším členem rodu, který se pohyboval v nejbližším okolí „husitského krále“, byl Zdeněk Konopišťský. Jako nejvyšší purkrabí vyhlásil dne 2. března 1458 výsledky voleb českého

¹² Gregory Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlý horský zámek Konopiště, Praha 1836

¹³ PALACKÝ F.: Z Dějin národu českého, 136-137.

¹⁴ Srov. PROCHÁZKOVÁ E.: Benešov, 10.

¹⁵ Srov. BALETKA Tomáš: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa, Praha – NLN, 2003, 129.

¹⁶ Srov. JIREČEK Josef: Rukověť k dějinám literatury české II., Praha 1876, 142.

¹⁷ Gregory Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlý horský zámek Konopiště, Praha 1836

¹⁸ Srov. PROCHÁZKOVÁ E.: Benešov, 10.

¹⁹ Srov. BALETKA Tomáš: Páni z Kravař, 129.

²⁰ Srov. KREJČOVÁ M.: Zámek Konopiště.

krále: „...po vykonané ve sněmu motlitbě nejvyšší purkrabí Zdeněk ze Šternberka...poklekna před dávným přítelem, hlasem nadšeným zvolal: 'Živ buď Jiří, král český!'“²¹.

Prvotní náklonnost se přibližně v době, kdy papež Pavel II. v roce 1466 uvrhl na Jiřího církevní klatbu, zdůvodněnou tolerantním přístupem krále ke kacířství, změnila v otevřené nepřátelství²². V roce 1467 stanul Zdeněk ze Šternberka v čele opozice proti králi, sdružené v Zelenohorské jednotě, která bojovala po boku Matyáše Korvína²³. Král Jiří dal v reakci na odboj pokyn k obsazení všech hradů Zdenka ze Šternberka, to znamená i Konopiště, královským vojskem²⁴. Hrad byl obležen 14 baštami a hradbami, hradní posádce o 500 lidech velel Markvart z Kralovic, královští měli 2000 lidí²⁵. Jak jsem již v úvodu poznamenala, Konopiště bylo postaveno jako hradní pevnost, prioritně zaměřená na odolnost vůči nepřátelským útokům. Nakolik byl záměr stavitelů úspěšný, prokázal právě útok královských vojsk a jejich následná blokáda. Hradní posádka bránila Konopiště plných 18 měsíců, než se dobrovolně vzdala. Důvodem rezignace bylo vyčerpání potravinových zásob a hlad. Spolu s přílehlým Benešovem dostal po obsazení Konopiště do zástavy syn Jiřího z Poděbrad, Hynek Münsterberský²⁶. Šternberkům se zabavené statky včetně Konopiště vrátili na pokyn nového krále Vladislava Jagellonského v roce 1479²⁷.

Od roku 1495 byl majitelem Konopiště Jiří ze Šternberka, jemuž je přisuzována významná úprava hradní kaple a celého severního paláce²⁸.

O následujících generacích Šternberků víme jen málo. Johann Karl Gregory zmiňuje ještě Adama ze Šternberka. V roce 1587 vlastnil Konopiště Adam, nejstarší syn Zdenka ze Šternberka. K jeho panství přináležel ještě nedaleký Kostelec²⁹.

Kolem roku 1570 se jihočeští velmoži z rodu Rožmberků zajímali o koupi konopišťského panství, jako výhodné lokace, kterou bylo možno využít při svých častých cestách do Prahy. Z koupě sešlo a rožmberské dominium rozšířil Petr Vok v roce 1569 o Bechyni a později o Roudnici³⁰.

²¹ PALACKÝ F.: Z Dějin národu českého, 259.

²² Srov. HARNA J. – FIŠER R.: Dějiny českých zemí I., 182-183.

²³ Srov. PROCHÁZKOVÁ E.: Benešov, 10.

²⁴ Srov. PROCHÁZKOVÁ E.: Benešov, 10.

²⁵ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum zámku. Praha, 1975, 4.

²⁶ Srov. PROCHÁZKOVÁ E.: Benešov, 10.

²⁷ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 4.

²⁸ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 83.

²⁹ Gregory, Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlený horský zámek Konopiště, Praha 1836

³⁰ Srov. MÍKA A.: Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia, České Budějovice 1970,

Nicméně hrad Konopiště je několikrát zmiňován v pamětech posledních Rožmberků jako místo, kde Vilém z Rožmberka, nejvyšší purkrabí a jeho bratr Petr Vok nocovali při svých cestách do Prahy a zpět v letech 1574 – 1609³¹.

Když v roce 1576 zemřel císař Maxmilián II., jeho syn Rudolf II. spolu s matkou a bratry přerušil pobyt v Linci a odjel do Prahy zařizovat pohřeb. 23. prosince se průvod zastavil na Konopišti, které v té době vlastnil Jan ze Šternberka. Císařská rodina zůstala na hradě přes noc a další den pak pokračovala dále do Prahy³².

Šternberkové sídlili na Konopišti do roku 1603. Po téměř třech letech byli nuceni hrad, který byl zatížen dluhy, prodat. Vdovec po Alžbětě ze Šternberka, Arkleb z Kunovic, nejdříve musel majetek zbavit všech pohledávek. Dědičné nároky vůči Konopišti měl i Petr z Rožmberka. Arkleb z Kunovic mu 29. října zaslal žádost o rezignaci na panství Konopiště. „29. octobris, v středu po památce sv. Šimona Judy, vyšlo žádostivé psaní od pana Arkleba z Kunovic a na Konopišti s přimluvou snažnou pana komorníka nejvyššího, pana Adama z Šternberka, ku panu vladařovi domu rožmberského, aby se kšaftu někdy urozené paní Alžběty z Šternberka o statku konopišťským učiněného odepsati a tudy pánu s dědici dobře učiniti ráčil.“³³ Za 110 000 kop míšenských grošů koupila Konopiště Dorota Hodějovská, rozená Hrzánová z Harrasova³⁴.

1.3 Neklidné 17. století

Počátky 17. století jsou poznamenány napětím mezi katolickou a protestantskou stranou. Českým zemím zaručoval náboženskou svobodu Rudolfův majestát, který si stavy vynutily na císaři Rudolfovi II. v roce 1609³⁵. Ovšem už v roce 1618 vypukl pražskou defenestrací konflikt, do něhož se postupně zapojila většina evropských zemí. Třicetiletá válka zapříčinila

³¹ Srov. BŘEZAN Václav: Životy posledních Rožmberků I., II., Praha: Svoboda, 1985, 262, 312, 342, 343, 348, 349, 468, 469, 603.

³² Srov. JANÁČEK Josef: Rudolf II. a jeho doba, Praha – Litomyšl: Paseka, 1997, 170.

³³ BŘEZAN V.: Životy posledních Rožmberků II., 568-569.

³⁴ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 7.

³⁵ Srov. HROCH Miroslav: Evropa. Historické události. Praha: Máj, 1980, 104.

dalekosáhlé ekonomické a politické důsledky, pro české země kromě jiného zdrcující porážku stavů, konfiskaci majetku, násilnou rekatolizaci a rozsáhlou emigraci³⁶.

Rod Hodějovských, který oplýval značným bohatstvím a nemalou měrou přispěl k proměně středověkého hradu Konopiště na pohodlné renesanční sídlo³⁷, stál na straně habsburské opozice. Za účast v protihabsburském odboji byli odsouzeni po bělohorské bitvě konfiskační komisí ke ztrátě dvou třetin majetku, včetně Konopiště a jejich panství koupil Michna z Vacínova, císařský rada. Zámek postupně chátral a nakonec byl prodán v dražbě Jiřímu Ludvíku ze Sitzendorfu³⁸. Michnové Konopiště vlastnili od roku 1623 až do roku 1673³⁹. Následovalo téměř stoleté období, kdy se panství postupně dostávalo do větších a větších finančních problémů, majitelé se střídali v krátkých časových intervalech, hrad trpěl následky lidových povstání a okupací švédskými vojsky⁴⁰.

Bohuslav Balbín v letech 1679 – 1687 vydává encyklopedický spis Rozmanitosti z historie Království českého (*Miscellanea historica regni Bohemiae*), v němž se zmiňuje i o Konopišti. Jak píše, sám hrad viděl a prohlédl si ho⁴¹. Balbín popisuje Konopiště jako velmi pevný hrad⁴², který by po drobných opravách a se srdnatým správcem mohl být považován za nedobytný⁴³.

Nepříznivé období skončilo až s příchodem Vrtbů, v dražbě roku 1716 ho jmenovitě zakoupil Jan Josef Vrtba, rytíř zlatého rouna, nejvyšší purkrabí království Českého. Zámek byl vydražen za 331 000 rýnských zlatých⁴⁴.

K odhadnutí ceny sloužila zpráva královských radů z roku 1715 s podrobným popisem panství – zámecké budovy i veškerého příslušenství. V soupisu je zmiňována několikrát také kaple: „V třetím štoku kaple, při níž pokoj, sklep suchý a velká síň. V čtvrtém štoku nad touž kaplí palác velký bez kamen, komory 2, z nich do menší věže se jde, podle těch ambit a z něho schůdky do velké věže. Po druhý straně téhož dílu stavení jsou pokoje tři s komorou... podle těch pokojů zase ambit od dřeva, z něhož pod velkou věží do kapli se

³⁶ Srov. HROCH M.: *Evropa. Historické události*. 106-107.

³⁷ Srov. TYWONIAK Jiří: *Benešov a Konopiště v minulosti*, 123.

³⁸ Gregory, Johann Karl: *Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlený horský zámek Konopiště*, Praha 1836

³⁹ Srov. KAŠIČKA: *Zámek Konopiště*, 8.

⁴⁰ Srov. TYWONIAK Jiří: *Benešov a Konopiště v minulosti*, 133.

⁴¹ Srov. BALBÍN Bohuslav: *Krása a bohatství české země*, Praha: Panorama, 1986, 258.

⁴² Srov. BALBÍN B.: *Krása a bohatství české země*, 213.

⁴³ Srov. BALBÍN B.: *Krása a bohatství české země*, 294.

⁴⁴ Srov. TYWONIAK Jiří: *Benešov a Konopiště v minulosti*, 166..

vchází. ... Šacuje se tento díl stavení s některými zvláště poznamenaným příslušenstvím při kapli a pokojích za 1000 kop míšeňských.⁴⁵

1.4 Vrtbové na Konopišti

Vrtbové odvozují svůj původ od blahoslaveného Hroznaty⁴⁶, probošta a zakladatele tepelského kláštera⁴⁷. „Velmož Hroznata, který kdysi patřil mezi přední muže v zemi, který několikrát navštívil papežskou kurii a táhl osvobodit Svatou zemi, který vstoupil do dějin bezprecedentním využitím diplomatického materiálu a založením dvou velkých premonstrátských klášterů, asi zemřel ve vězení na bezvýznamném hradě za hranicemi své země kvůli bezvýznamnému sporu o území na samých hranicích českého státu.“⁴⁸

Vrtbové vlastnili panství Konopiště 114 let, od roku 1716 do roku 1830⁴⁹. Hned první držitel Konopiště, výše zmiňovaný Jan Josef z Vrtby, zahájil rozsáhlé stavební úpravy objektu. Hlavní vchod byl v roce 1725 přemístěn ze západní na východní stranu zámku, přilehlý příkop překlenul kamenný most, který ústí do nově otevřeného vjezdu vedle velké věže. Předmostí dodala reprezentativní vzhled ozdobná brána podle návrhu Františka Maxmiliána Kaňky se sochami z dílny Matyáše Bernarda Brauna. Nádvoří zámku ve stejném roce rozdělilo na dvě části dvorní křídlo s hlavním schodištěm⁵⁰.

Po smrti Jana Josefa z Vrtby v roce 1734 získal panství jeho synovec František Václav Vrtba⁵¹. Na panství byli pozváni sochař Lazar Widmann a malíř František Julius Lux, plzeňští umělci ve službách Vrtbů, aby doplnili interiéry zámku dekorativními prvky. Mezi lety 1745 a 1747 vytvořili oba umělci v zámku majestátní dílo v podobě fresky hlavního sálu

⁴⁵ KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 12.

⁴⁶ Srov. KUBÍN Petr: Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis. Praha: Vyšehrad, 2000, 79.

⁴⁷ Srov. KUBÍN P.: Blahoslavený Hroznata, 69.

⁴⁸ KUBÍN P.: Blahoslavený Hroznata, 223.

⁴⁹ Srov. SEDLÁČEK August: Hrad, zámky a tvrze království českého, Praha 1927

⁵⁰ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 14.

⁵¹ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 14.

jižního křídla, Velké jídelny a řezbářskou výzdobu téhož sálu, jakož i výzdobu zámecké kaple v duchu historizující barokní gotiky⁵². Jak nástropní malba, tak sochařská výzdoba se na zámku zachovaly dodnes. Widmannovo dílo je blíže popsáno a rozvedeno v dalších kapitolách.

Vrtbovský salon a Velká jídelna jsou umístěny v trojpatrovém jižním křídle, jehož vznik inicioval František Václav Vrtba v letech 1745 – 1746. Přibližně ve stejné době nechal František Václav zasypat polovinu příkopu a na nově vzniklém prostoru založil okrasnou zahradu. Snížil výšku čtyř věží, nárožní věž jihovýchodní nechal odstranit úplně⁵³.

František Václav zemřel v roce 1762. K dalším stavebním činnostem v následujících letech patřily oprava velké věže, opravy střech a běžné udržovací práce⁵⁴.

Posledním majitelem Konopiště z rodu Vrtbů byl František Josef Vrtba. František Josef nebyl ženatý, neměl děti a po své smrti odkázal všechn majetek, včetně Konopiště, Křivic, Žinkova a Nekníře knížeti Janu Lobkovicovi⁵⁵.

Olejomalby Jana Josefa z Vrtby a jeho ženy Antonie z Heissensteinu, stejně jako posledního Vrtby Františka Josefa, jsou umístěny v tzv. Vrtbovském salonu v jihovýchodní nárožní místnosti zámku. V salonu jsou kromě podobizny Vrtbů ukázky týnecké kameniny z manufaktury založené Františkem Josefem Vrtbou v roce 1791, rodokmeny Vrtbů nebo zarámovaný výuční list kuchaře Vrtbů Františka Stehlíka z roku 1758.

Lobkovicové na Konopišti pobývali pouhých 57 let.

Už v roce 1887 prodal František Lobkovic Konopiště Františku Ferdinandovi d'Este. O prodeji píše Lobkovic řediteli panství následující zprávu: „Od 1. března jest Jeho císařská Výsost majitelem Konopiště a Vy, jakož i všichni úředníci a služebníci nejsou více mí, nýbrž služebníci Jeho císařské Výsosti... Váš krvácejícím srdcem se loučící bývalý pán František kníže Lobkovic.“⁵⁶

⁵² Srov. PREISS Pavel: František Julius Lux. Západočeský rokokový malíř, Praha: Skriptorium, 2000, 70.

⁵³ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 15.

⁵⁴ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 15.

⁵⁵ Gregory Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlý horský zámek Konopiště, Praha 1836

⁵⁶ JISKRA, 25.1.1912

1.5 František Ferdinand d'Este

František Ferdinand d'Este se narodil 18. prosince 1863 jako prvorozený syn arcivévody Karla Ludvíka, bratra císaře Františka Josefa I.⁵⁷

„V jeho povaze se promítaly ty nejlepší i nejhorší vlastnosti dvou nejstarších evropských panovnických rodů: Bourbonů, k jejichž potomkům se řadil po matce, a Habsburků, k nimž náležel po otci.“⁵⁸

Ve svých dvanácti letech zdědil mladý arcivévoda obrovský majetek po rodech Este a Obizzi z Itálie, rodech spřízněných s Habsburky. Podle ustanovení pětisetstránkové závěti posledního člena rodu Este, Ferdinanda V., získal v roce 1875 modenský majetek spolu s právem, resp. povinností přijmout predikát d'Este a s ním spojené nároky na vládu v Modeně, v té době již sotva uskutečnitelné⁵⁹.

Po smrti korunního prince Rudolfa v roce 1889 se stal František Ferdinand neoficiálním následníkem trůnu rakousko-uherské monarchie, po smrti jeho otce Karla Ludvíka v roce 1896 nabylo následnictví právoplatnosti⁶⁰.

Modenské dědictví umožnilo Františku Ferdinandovi zakoupit v roce 1887 od knížete Františka Lobkovice zadlužené konopištské panství⁶¹ a provést velkoryse pojatou přestavbu zámku, jejímž vedením byl pověřen architekt Josef Mocker, nejvýznamnější představitel neogotiky, člen České akademie věd a umění, který kromě Konopiště navrhl přestavbu např. Karlštejna či Křivoklátu. Prováděcí práce byly svěřeny stavitelům Emanuelu Vrzalovi a Františku Kinzlovi, interiéry obohatil řezbářskou a štukatérskou prací architekt František Schmoranz, podle návrhů architekta Fridriecha Wilhelma Fröda byla upravena samostatně zámecká kaple⁶².

Všechny stavební úpravy byly podřízeny snaze vytvořit z Konopiště klidné rodinné sídlo, moderně vybavené, respektující zároveň historickou autentičnost a zachovávající hodnotné architektonické detaily.

Rozruch na císařském dvoře ve Vídni vyvolal František Ferdinand d'Este výběrem své životní partnerky. U členů panovnické rodiny bylo zvykem podřizovat své osobní představy zájmům arcidomu. V rámci rodiny byl neomezeným vládcem císař, jenž v souladu s rodinným

⁵⁷ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 33.

⁵⁸ PERNES J.: O trůn a lásku, 184.

⁵⁹ Srov. CHROMÝ Mojmir: František Ferdinand d'Este a Hohenberkové, Heraldická ročenka 1989, 6.

⁶⁰ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 264..

⁶¹ Srov. VESELÝ František: Konopiště. Vzpomínky a příspěvky k charakteristice, Praha, 1921, 59.

⁶² Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 283.

statutem rozhodoval o všech příslušnících rodiny, jejich výchově, poručnictví, apanáži, manželství.

Hraběnka Chotková nebyla shledána vhodnou volbou a arcivévoda dostal nepokrytě najevo, že své rozhodnutí musí zvážit a přehodnotit⁶³.

Rod Chotků patřil k nejstarším českým šlechtickým rodům, poprvé je připomínán v roce 1379, jeho členové zastávali po celou dobu významná postavení, proslavili se jako diplomaté, vojáci, úředníci i podporovatelé vzdělanosti a kultury⁶⁴.

Jakkoliv se jednalo o rod vážený, nedosahoval rovnorodosti s arcivévodským rodem habsburským a nesplňoval nároky na něj kladené.

František Ferdinand si byl komplikací spojených s povolením k sňatku dobře vědom. Přesto na císaře neustále apeloval, své žádosti a prosby směřované císaři, který jediný mohl sňatek povolit, podbarvoval citovými vyznáními, podkládal argumenty, které vyznívaly v jeho prospěch, doplňoval postřehy z konzultací se znalcem rakouských ústavních zákonů, Vladimírem Beckem⁶⁵.

František Josef I. po několika letech neúspěšných pokusů přimět Františka Ferdinanda, aby od svého úmyslu upustil, rezignoval a 8. dubna 1900 dal souhlas k sňatku pod podmínkou tzv. renunciace, slavnostní přísahy, která předcházela sňatku a která upravovala a jasně vymezovala postavení manželky a dětí z morganatického manželství vzešlých. Konkrétně se jednalo o zřeknutí se práv na následnictví trůnu pro děti i jejich další potomky⁶⁶.

Žofie zároveň obdržela od císaře titul kněžna z Hohenbergu, v roce 1909 byla dále povýšena na vévodkyni. Svatba se konala 1.7.1900 v Zákupích, vdovském sídle nevlastní matky Františka Ferdinanda Marie Terezie, která jako jedna z mála stála pevně na straně svého syna a podporovala ho v jeho rozhodnutí oženit se s hraběnkou⁶⁷.

Manželství Františka Ferdinanda a Žofie se stalo příkladem šťastného, harmonického soužití, předčilo veškerá očekávání a nezdalo sebemenší důvod jejich nepřítelům k naplnění negativních předpovědí. Prvním potomkem manželů byla dcera Žofie (Sophie), narozená v roce 1901. V roce 1902 se narodil syn Maxmilián a v roce 1904 ještě syn Arnošt (Ernst). V roce 1914 došlo při inspekční cestě arcivévody k tragédii, která způsobila celosvětový válečný konflikt, první světovou válku. Na nábřeží v hlavním městě Bosny Sarajevu ukončil

⁶³ Srov. GALANDAUER Jan: František Ferdinand d'Este, Praha, 1993, 83-84.

⁶⁴ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 113.

⁶⁵ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 121.

⁶⁶ Srov. DVOŘÁK L.: Sňatek arciknížete Františka Ferdinanda a právní účinky jeho prohlášení z 28.6.1900. Příspěvek ku teorii práva ústavního (zvláštní otisk z Národních listů), Praha 1900.

⁶⁷ Srov. GALANDAUER J.: František Ferdinand d'Este, 88.

život manželů srbský anarchista Gavrilo Princip dvěma výstřely z revolveru, oba výstřely způsobily smrtelná zranění, František Ferdinand a jeho milovaná žena zemřeli nedlouho po atentátu v rezidenci guvernéra Potiorka. Pohřeb se konal 4. července 1914 za velké účasti předních představitelů významných šlechtických rodů. František Ferdinand d'Este a jeho žena, vévodkyně Žofie, byli poté pochováni v rodinné hrobce v Artstettenu.

Po krátkém období nejistot začala tzv. Velká válka, která ovlivnila i vztah mezi Konopištěm a Benešovem. Vliv Konopiště na město sice neskončil, ale uplatňoval se až do konce války s menší intenzitou; průjezdy panstvím, kdysi ostře sledovány byly nadále omezeny, ale kontrolovány s podstatně menší intenzitou⁶⁸.

Poručíkem dětí Františka Ferdinanda a jeho ženy Žofie se stal hrabě Thun a mladší sestra Žofie Jindřiška.

V tuhé zimě počátkem roku 1917 poskytlo panství Konopiště městu palivo pro nejpotřebnější, podobný dar následoval v září téhož roku benešovské chudině u příležitosti povýšení knížete Maxe z Hohenbergu do vévodského stavu⁶⁹. Každoročně byly na výročí Sarajeva slouženy zádušní bohoslužby, kterými naopak benešovská veřejnost projevovala soucit s konopišťskými sirotky.

16.4. 1919 všichni tři museli Konopiště navždy opustit⁷⁰, v roce 1921 jim byl nově vzniklým Československým státem zámek vyvlastněn⁷¹.

Sarajevský atentát zdrtil i nejbližší přátele a spolupracovníky zavražděných manželů.

Nejvěrnější z následníkových spolupracovníků, plukovník Alexandr Brosch von Aarenau, své pocity popsal takto: „Nemohu už mluvit, jsem napůl šílený bolestí a vztekem. Jestli někdy nabudu rovnováhy, bude to asi trvat mnoho let; do té doby jsem neschopen jediné rozumné myšlenky. Nyní jsem schopen rozeznat to, že osud, zdá se, chce zpečetit naši porážku, a proto především odstranil toho jediného člověka, který byl schopen ji zastavit. Finis Austriae!“⁷²

Otřes, kterým pro plukovníka smrt Františka Ferdinanda byla, nikdy nepřekonal. Ihned po vypuknutí Velké války odjel v čele svého pluku na ruskou frontu, kde v srpnu 1914 padl. „Ti, kdož jej znali, se shodují v tom, že smrt hledal.“⁷³

⁶⁸ SOKA Benešov, Trmal L.: Přehled válečných dějin města Benešova 1914-1918, dodatek městské kroniky, 18 (září 1915)

⁶⁹ SOKA Benešov, fond Archiv města Benešova, Zápisy o schůzích městské rady (1916-1920), schůze z 5.2.1916, kniha č.187

⁷⁰ Srov. PEKAŘ Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923, 63-67.

⁷¹ Srov. PEKAŘ Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923, 63-67

⁷² PERNES J.: O trůn a lásku, 238.

⁷³ PERNES J.: O trůn a lásku, 251.

O Františku Ferdinandovi bylo známo, že se případné války obával, protože předpokládal, že by ji monarchie nepřežila. V literatuře se také objevuje názor, že arcivévoda válku nechtěl z toho důvodu, že si jako katolík nemohl připustit lidské oběti, které každá válka přináší. Proto František Ferdinand d'Este také vyvíjel intenzivní zahraničně-politické iniciativy a snahy o sblížení a spojení s Ruskem, Řeckem, Rumunskem. Americký historik Robert Kann napsal, že svět se přiblížil válce následníkovou smrtí nikoliv kvůli sarajevské tragédii, ale spíše proto, že pak již nepůsobily tyto zahraničně-politické postoje Františka Ferdinanda⁷⁴. V první světové válce zahynulo přes 10 milionů lidí, 3 a půl miliónu jich bylo zmrzačeno, 19 miliónu zraněno, byly zpusťošeny rozsáhlé oblasti, zničeny kulturní památky, narušeny morální hodnoty⁷⁵.

1.6 Od roku 1918 po současnost

Po vyvlastnění Konopiště dětem Františka Ferdinanda d'Este a Žofie z Hohenbergu spravoval zámek Československý stát a interiéry byly částečně upraveny do expozičních prostor pro návštěvnícký provoz.

Pro veřejnost se zámek opět uzavřel po vzniku Protektorátu, s obsazením Československa nacistickým Německem.

Během druhé světové války se stal zámek součástí oblasti, která sloužila jako cvičební prostor jednotek SS. Hlavním velitelem cvičiště byl Alfred Karrasch, brigádní vedoucí SS a generálmajor zbraní SS, který sídlil právě na Konopišti⁷⁶. Zámecké sbírky byly částečně deportovány mimo zámek – do Prahy, Rakouska a Německa, nicméně díky pečlivé evidenci se většina z nich dohledala a vrátila zpět na Konopiště.

Po skončení války, v roce 1945, převzalo správu zámku Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, poté Okresní národní výbor v Benešově a v roce 1965 Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, které se v roce 1990 přejmenovalo na

⁷⁴ ŠEDIVÝ Ivan: Češi, české země a Velká válka 1914 – 1918, Praha – NLN, 2001, 24.

⁷⁵ Srov. CHARVÁT Jaroslav: Světové dějiny, Praha, 1981, 454.

⁷⁶ Srov. HOFFMANNOVÁ Jaroslava: Poválečná obnova území bývalého cvičiště zbraní SS Benešov, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1987, Benešov

Památkový ústav středních Čech v Praze a v roce 2001 na Státní památkový ústav středních Čech v Praze⁷⁷.

Při pohledu do inventárních knih z této doby se jeví jistým paradoxem poválečná snaha navrátit zámecké sbírky, odvezené nacistickými představiteli během války z Konopiště, zpět na zámek na jedné straně, na straně druhé přesun vybraných sbírkových předmětů do jiných nemovitostí státních institucí, které momentálně zámek vlastnily. Příkladem za všechny může být vybavení různých hájoven a restaurací trofejemi Františka Ferdinanda d'Este a exponáty z jeho rozsáhlé sbírky sv. Jiří.

V současnosti se realizuje snaha rozvezené předměty opětovně vracet, přesto se stav mobiliárního fondu během 20. století značně redukoval a původního stavu nebude už možno dosáhnout.

2. Architektonický vývoj kaple

2.1 První podoba kaple

Při hledání podkladů ke kapitole Architektonický vývoj kaple jsem narazila na problém absence zpráv o přesné prvotní podobě hradu, zvláště podoba západní části hradu je nejistá. Veškeré údaje z archivních fondů SÚA v Praze, archivních zdrojů NPÚ středních Čech, Vrtbovského archivu, Státního okresního archivu Benešov, jež jsem objevila, jsou již spolu s údaji vytěženými z archivů, kam se mi nepodařilo proniknout, pečlivě shromážděny ve stavebně historickém průzkumu Zámek Konopiště autorů Ing. arch. Kašičky a Dr. O. Novosadské⁷⁸.

Aby tato část diplomové práce nespočívala tedy jen v pouhém opisování informací zpracovaných vyčerpávajícím způsobem výše uvedenými odborníky, využila jsem při práci

⁷⁷ Srov. KREJČOVÁ M.: Zámek Konopiště

⁷⁸ Srov. KAŠIČKA F.: Státní zámek Konopiště a jeho nejstarší proměny, Praha 1978

svých vlastních znalostí objektu, nejen prostor přístupných veřejnosti, ale i depozitářů a všech běžně nedostupných míst, ke kterým mám jako správce depozitářů a zámeckých sbírek na zámku Konopiště volný přístup, a k použitým informacím jsem se snažila zařadit vlastní postřehy.

Při každé přestavbě zámku, především při poslední přestavbě historizující na přelomu 19. a 20. století, byl částečně setřen originální ráz gotického hradu Benešoviců. Z dispozičních proporcí lze tušit základní podobu prvotní stavby, stejně tak dochované architektonické fragmenty, které, ať už zůstaly na původním místě, nebo byly použity jinde, dávají matnou představu o jednotlivých vývojových etapách.

K objektu jako celku jsem se stručně vyjádřila v prvním oddílu diplomové práce. Následující část je zaměřena výhradně na kapli a její bezprostřední okolí.

Kaple byla vybudována v severním palácovém křídle na obdélníkové základně. Domněnku o tom, že kaple byla postavena hned v prvopočátku, podporuje jednak společná podoba a uspořádání tehdejších hradů, kdy shodným znakem byla věž v čele hradu, přístupná pouze v prvním patře a výstavná kaple⁷⁹, jednak duchovní zaměření zakladatelů hradu.

V souladu s tradiční orientací by stálo na kratší východní straně kněžiště.

Nárožní severovýchodní věž sloužila jako zvonice⁸⁰, nevíme ovšem přesně od jaké doby. Ke kostelům se zvonice připojují v pozdní gotice. V každém případě sloužila jako zvonice nejpozději v 18. století, jak dokazují vyobrazení Konopiště na rytinách a medailoncích rodu Vrtbů.

Kaple mohla být podle Františka Kašičky podobně jako u ostatních raně gotických příkladů patrová, tedy zaujímal i prostory níže umístěného tzv. kronprince⁸¹. Kronprinc se nachází o patro níž, zaujímá první patro severního křídla horního paláce a severovýchodní roh. Pokud tomu tak skutečně bylo, pak jen do roku 1495, kdy nechal tehdejší majitel Konopiště, Jiří ze Šternberka, severní křídlo upravit a stropy byly opatřeny sklípkovými klenbami, jak v kapli, tak v kronprinci.

O původním zařízení kaple nemáme informace. První a jediné gotické výtvarné dílo je tzv. Konopišťská madona přibližně z šedesátých let 14. století, která byla součástí oltáře⁸².

Originál je dnes uložen v Národní galerii, na zámku je jen kopie. Ta se nenalézá přímo v kapli, ale v přilehlé oratoři. Je umístěna na konzoli po levé straně dveří, vedoucích z oratoře

⁷⁹ Srov. HEROUT J.: Staletí kolem nás, 60.

⁸⁰ Srov. MENCLOVÁ Dobroslava: České hrady I., 316.

⁸¹ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 107.

⁸² Srov. Katalog Karel IV. Císař z boží milosti, 230

do velké věže, v níž je umístěno schodiště spojující oratoř se soukromými pokoji rodiny Františka Ferdinanda d'Este.

Oproti následujícímu období renesance a baroka byly prostory na Konopišti velmi prostě zařízeny. Okna měla skleněné výplně pouze v kapli, v rytířském sále a v panských komnatách. Také jen zde se svítilo olejovými lampičkami, případně voskovicemi. V ostatních místnostech se užívalo loučí, lojových svíček nebo luceren⁸³.

„Obrazy a malby na stěnách byly jistě jen v kapli, ostatní stěny (v komnatách) byly vyzdobeny římsami na nádoby (policemi), rozvěšenými zbraněmi, krunýři, helmami a loveckými trofejemi⁸⁴“.

2.2 Stavební úpravy kaple za Jiřího Šternberka

Jiří ze Šternberka vlastnil Konopiště od roku 1495⁸⁵, další stavební úpravy se prováděly za Jana ze Šternberka v letech 1560 – 1578. Stavební úpravy Jiřího ze Šternberka se odehrávaly v období pozdní gotiky, zvané také gotikou vladislavskou podle krále Vladislava Jagellonského, který v Čechách vládl v letech 1471 – 1516 a ze jehož panování dosáhla rozkvětu⁸⁶.

Jiří ze Šternberka se zaměřil na severní palácové křídlo, kde byla umístěna hradní kaple. Architektonický vývoj předpokládá původní patrovou podobu kaple⁸⁷, neboť v souvislosti s pozdně gotickými úpravami Jiřího ze Šternberka mluví o přepatrování palácové budovy, kdy v horní části vznikl prostor dnešní kaple, ve spodní klenuté pokoje menších i větších rozměrů. Stropy ozdobily v obou podlažích sklípkové klenby.

⁸³ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 51.

⁸⁴ TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 52.

⁸⁵ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 74-75.

⁸⁶ HEROUT J.: Staletí kolem nás, 55.

⁸⁷ Srov. TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, 48.

Je předpokládána určitá spojitost s časově souběžnou nebo možná o několik let pozdější stavební úpravou karlštejnského purkrabství, iniciovanou bratrem Jiřího ze Šternberka, karlštejnským purkrabím Janem ze Šternberka.

Obě stavební aktivity mají společné prvky, ke kterým patří již zmíněné sklípkové klenby a podobná záclonová okna⁸⁸. Sklípkové klenby od konce 15. století střídají předchozí klenby žebrové. Užívá se pro ně i název diamantová či routová klenba, povrch je plasticky i světelně rozbit velkým množstvím malých polí s negativním tvarem diamantového řezu⁸⁹.

Prostor mezi kaplí a velkou věží byl vyplněn přístavkem, který sloužil jako postranní oratoř, nad kaplí byla budova zvýšena ještě o jedno podlaží.

Ke kapli vedlo vnější palácové schodiště, okna dostala ostění se Šternberskými znaky, některá měla záclonová nadpraží.

Východní okna u předpokládaného kněžiště a okna oratoře byla uzavřena dvěma svěšenými oblouky s vnitřním kamenným křížem⁹⁰.

Další velké stavební úpravy hradu, provedené Hodějovskými z Hodějova, spadaly už do období renesance. Podle zjištěných faktů do podoby kaple nijak nezasáhly.

V následujících letech se prováděly jen nezbytné práce, panství procházelo finanční krizí, je doložen požár Konopiště roku 1627, kraj trpěl častými průchody vojsk, v roce 1648 dobyli Konopiště Švédové⁹¹.

O kapli se zmiňují prameny až zhruba o 250 let později v souvislosti s rodem Vrtbů.

2.3 Zásahy Vrtbů do podoby kaple

V průvodcovském textu Zámek Konopiště se uvádí, že od dob baroka byla kaple zasvěcena sv. Hubertovi. Oproti tomu J. Schaller roku 1788 výslovně uvádí, že kaple byla ještě pod patronací sv. Jiljí⁹².

V každém případě je doložena patronace obou světců, v prvních stoletích od založení Konopiště sv. Jiljí, později sv. Hubertovi, kterému je zasvěcena dodnes.

⁸⁸ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 109.

⁸⁹ Srov. HEROUT J.: Staletí kolem nás, 57.

⁹⁰ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 109.

⁹¹ Gregory, Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlí horský zámek Konopiště, Praha 1836

⁹² Srov. SCHALLER J. 1788 A, 154

Slovník svatých uvádí sv. Jiljí jako jednoho z nejpoblárnějších světců středověku v západní Evropě. Životopisná data nejsou známa. Středisko, kde Jiljí působil, bylo Saint-Gilles poblíž Arbes⁹³. K vysvětlení jeho atributu slouží slavná příhoda o ochočené lani, kterou Jiljí zachránil při lovu vizigótského krále Wamby. Král při lovu vystřelil za lani do křoví šíp. Po chvíli spatřil světce, kterak vychází z křoví s laní v náručí, sám šípem zraněný⁹⁴.

Hubert žil v 8. století v oblasti Arden. Pod vedením sv. Lamberta vedl život klerika. Na biskupský stolec usedl v Tongeren a Maastrichtu. Jeho atributem je jelen s křížem mezi parohy, neboť dle rozšířené legendy se mu právě onen jelen zjevil, když jako mladý muž lovil na Velký pátek v lese zvěř⁹⁵.

V polovině 40. let 18. století proběhly v zámecké kapli poměrně dobře doložené úpravy interiéru. Synovec Jana Josefa z Vrtby, František Václav ml. (1725-1762), povolal zřejmě v souvislosti s plánovanou svatbou s Marií Annou z Klenové na Konopiště plzeňského řezbáře Lazara Widmanna. Widmann kromě kamenických a řezbářských prací ve velkém sále jižního křídla dodal do kaple plastiky na hlavní a dva menší boční oltáře v duchu historizující barokní gotiky.

Na oltář hlavní pětici českých světců, na postranní putta s laní a putta s lesním rohem⁹⁶. Podle karet základní evidence představují plastiky bl. Hroznatu, sv. Ivana, sv. Ludmilu, sv. Václava a ústřední světec je na kartách základní evidence uváděn jako sv. Jiljí, sv. Hubert nebo sv. Zikmund.

Jak dokládá inventární kniha z rodinného archivu Vrtbů, kromě výše uvedených plastik vytvořil Lazar Widmann pro Vrtby i kazatelnu, která stylově korespondovala s ostatním vybavením⁹⁷.

Když Konopiště koupil František Ferdinand d'Este, nahradil Widmannovo dílo vlastními zdroji. Postranní oltáře byly provizorně uskladněny, hlavní oltář se odstěhoval do kostela sv. Mikuláše v nedalekém Benešově⁹⁸.

Roku 1914 se hlavní oltář vrátil zpět na Konopiště a byl spolu s bočními oltáři uložen v podzámčí, na půdu poštovní budovy⁹⁹.

V 50. letech 20. století je načas převzala tehdy Státní galerie v Praze, odkud se jednotlivé části postupně vracely zpět na Konopiště. Jako poslední se vrátila sv. Ludmila v roce 2008.

⁹³ Srov. ATTWATER Donald: Slovník svatých, Vimperk: Papyrus, 1993, 212

⁹⁴ Srov. ATTWATER Donald: Slovník svatých, Vimperk: Papyrus, 1993, 212.

⁹⁵ Srov. ATTWATER Donald: Slovník cizích slov, 177.

⁹⁶ Srov. PREISS P.: František Julius Lux, 167.

⁹⁷ Herrschaft Konopischt. Schloss Inventar 1820. RA Vrtba. I.č.110. SOA Praha Chodovec.

⁹⁸ Archiv Ústavu dějin umění Praha. Fond J. Polák I A 1 a I A 7.

⁹⁹ SPS.Č.k.256. Konopiště. SÚA Praha Chodovec.

V současnosti je větší část Widmannova sochařského díla uložena v klimatizovaném depozitáři na zámku Konopiště. Některé z plastik se dále nacházejí ve věžní místnosti po levé straně oltáře a jedna plastika je také ve velké věži směrem napravo od oltáře. Ve věžní místnosti se v současnosti nachází čtveřice světců v čele se sv. Václavem a jedním putti, sv. Ludmila byla vystavena v prostoru velké věže, ve spojovací části mezi oratoří a soukromým bytem arcivévodovy rodiny, kde se nachází výše zmiňované schodiště.

Vše je rozmístěno způsobem, který nenarušuje dochovaný charakter kaple z doby Františka Ferdinanda d'Este, tj. nikoliv přímo v kapli, přesto v její bezprostřední blízkosti, neboť s kaplí přímo souvisí a tak, aby turisté mohli z kaple vybrané exponáty spatřit. Prostory jsou otevřené pouze k nahlédnutí.

Jedná o vrcholné dílo Lazara Widmanna z poloviny 18. století, které zmiňuje i Johann Karl Gregory spolu s vybavením farního kostela v Poříčí nad Sázavou, taktéž od Lazara Widmanna¹⁰⁰.

2.4 Poslední úprava na přelomu 19. a 20. století

Arcivévoda František Ferdinand d'Este, který vlastnil Konopiště od roku 1887 do roku 1914, měl dostatek finančních prostředků na úpravu nově nabytého sídla podle všech svých představ. Neméně podstatné je, že ho Konopiště skutečně okouzilo a s velkou chutí se pustil do jeho rekonstrukce, modernizace a úpravy okolí, studoval odbornou literaturu, zahradní architekturu, odebíral velké množství katalogů a povolal významné odborníky a firmy, se kterými své plány postupně uskutečňoval. Celou fázi rekonstrukce bedlivě sledoval, dohlížel na veškeré počiny a do připravovaných návrhů neustále zasahoval.

V mobiliárních fondech se dochovalo mnoho literatury z oblasti architektury, zahradnictví a parkových úprav, katalogy dřevin a květin, fotografie Konopiště před, během a po přestavbě, jak celku, tak jednotlivých detailů, fotografie interiérů různých paláců a muzeí, vzorník nástěnných tapet či projektové plány.

¹⁰⁰ Gregory Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlí horský zámek Konopiště, Praha 1836

Stavební práce začaly hned v roce 1887¹⁰¹. O dva roky později byl přestavbou zámku pověřen známý architekt Josef Mocker.

V roce 1896 sepsal Mocker přehled vykonaných prací, k zámecké kapli se váže rok 1895: „Restaurována hradní kaple, osazena nová ostění oken a dveří z kamene, zřízen nový vstup a schodiště, rovněž krov úplně nový a krytina prejzová.“¹⁰²

Konečné úpravy v kapli po smrti Josefa Mockera v roce 1899 probíhaly podle návrhu vídeňského architekta Friedricha Wilhelma Fröda. Práce byli svěřeny firmě Christian Petersen, za řezbářské práce dostal honorář řezbář Václav Mráz¹⁰³.

V jednom z dopisů hraběnky Žofii Chotkové z 27. ledna 1899 arcivévoda František Ferdinand d'Este píše: „Kaple (plány byly předem prostřednictvím architekta Friedricha Wilhelma Fröde křížovému kameníkovi hraběti Hansi Wilczekovi k dobrozdání předloženy) je hotová (již roku 1895 pracoval Math. Oberdorfer na kostelních lavicích, kazatelně a oratoři), moje nevěsta bude moci obsluhovat elektrické osvětlení. Všude všechno otevřeno, vybouráno a elektrické vedení položeno. Kaple byla vymalována. Schodiště, které vede ke kapli (ve velké věži) se změnilo na náboženské muzeum. Hospodářský dvůr zmizel. Nové cesty potvrzeny a nový rybník založen. Hospoda zmizí v létě. Ve sklenících teď kvetou orchideje! Mně dělá má zahrada takovou radost.“¹⁰⁴ Tato korespondence je uložena na zámku Artstetten, který vlastní potomci Františka Ferdinanda d'Este.

W. Aichelburg, správce na zámku Artstetten, uvádí, že do kaple dodal vyřezávaný gotický oltář v roce 1903 sochař z Innsbrucku Franz Egg. 21.10.1904 mu byl udělen titul dvorního dodavatele a propůjčen erb.

Podle shodných názorů Františka Ferdinanda d'Este a Hanse, hraběte Wilczeka, byla zámecká kaple zařízena cennými uměleckými díly¹⁰⁵.

Protože se od roku 1914 v kapli neprováděly žádné další úpravy, vyjma nezbytných údržbářských prací, nové elektrifikace a instalace zabezpečovacího zařízení, můžeme dnešní stav kaple považovat za finální podobu stavebních prací, iniciovaných Františkem Ferdinandem d'Este:

Do kaple se vchází po kamenném schodišti, které začíná v severovýchodním rohu horního nádvoří. Je umístěno v oddělené přístavbě rozkládající se po celé délce kaple. Schodiště ústí do zadní části kaple, tedy rohu jihozápadního.

¹⁰¹ Pozůstalost J. Volfa, SOA Praha, Katastrální obec Konopiště, inv.č.21, kart.1.

¹⁰² KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 18.

¹⁰³ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 19.

¹⁰⁴ Srov. AICHELBURG Wladimir: Der Thronfolger und die Architektur, Vídeň 2003, 34

¹⁰⁵ Srov. AICHELBURG Wladimir: Der Thronfolger und die Architektur, Vídeň 2003, 69

Hned nalevo od vchodu jsou v kapli umístěné další dveře, ty spojují kapli krátkou zalomenou chodbičkou s příčným křídlem zámku, rozdělujícím horní a spodní nádvoří.

Na západní straně, tj. kratší straně obdélného půdorysu kaple, se nachází za nízkou dřevěnou stěnou harmonium, klávesový hudební nástroj rozezvučovaný vzduchem vháněným nebo vysávaným pomocí měchů, opatřený dvěma šlapadly.

Severní strana, delší strana obdélníkové základny, je členěna trojdílnými okny s pískovcovými ostěními. Zhruba uprostřed severní stěny se za nízkými jednokřídlovými lomenými dveřmi nachází malý prostor s torzem gotického kamenného schodiště, vedoucího podél severní stěny směrem na východ a končící malým novodobým okénkem nad východní okenní nikou vlevo od kněžiště. Naproti těmto dveřím se uvnitř nachází ještě jedno drobné lomené okno z červeného pískovce, povrchovým průzkumem považováno za původní gotický detail¹⁰⁶.

O smyslu schodiště v síle zdi jsem dlouho přemýšlela. Schodiště nikam nevede, je přerušeno okenním výklenkem. Je ovšem třeba vzít v potaz, že okna byla nově osazena a zvětšena. Původně byla menší a proto i okenní výklenek nepřerušoval schodiště, které mohlo pokračovat dále. Pokud se přímka schodiště prodlouží, navazuje na torzo schodiště o patro výš v dnešní zbrojnici, které končí v severovýchodní věži, kde bývala zvonice. V půdních prostorech této věže je zachována konstrukce, která zvon nesla, dále naviják na lano a otvor v podlaze, kterým bylo lano od zvonu spuštěno dolů. S největší pravděpodobností tedy toto schodiště vedlo z kaple nahoru do severovýchodní věže se zvonicí, odkud se zvon obsluhoval. Po výměně oken v kapli bylo toto schodiště částečně zachováno v síle zdi a ukončeno před okenním výklenkem osazením gotického okna s lomeným obloukem.

Severovýchodní roh na úrovni kaple je včleněn do nárožní věže a tvoří zde nevelkou místnost, zmiňovanou výše. V ní jsou nově vystaveny plastiky Lazara Widmanna. Za Františka Ferdinanda byla ovšem místnost využívána pravděpodobně jako šatní prostor, neboť na jejím konci stojí zásuvková dřevěná vestavěná skříň. Na jednotlivých zásuvkách jsou nalepeny štítky s německými nápisy barev (pocházejí z doby Františka Ferdinanda) – bílá, červená, černá. Zásuvky jsou nízké, mohly sloužit k uskladnění liturgických textilií, jako je bursa, velum, korporál, pala.

Čelo kaple, východní krátká strana, představuje kněžiště. V okenním výklenku je zde postaven hlavní oltář.

¹⁰⁶ Srov. KAŠIČKA: Zámek Konopiště, 43.

Od oltáře vede dál po východní straně směrem na jih oratoř, vybudovaná v přístavbě mezi kaplí a velkou věží. Je otevřená širokým lomeným pasem směrem ke kněžišti. Oratoř má směrem na východ trojdílné okno, na jih do velké věže vedou dvoukřídlé dveře.

V jihozápadním jejím rohu nechal arcivévoda postavit keramická kamna. Oratoř sloužila rodině a významným hostům. Jelikož František Ferdinand v mládí onemocněl tuberkulózou, dbal později o své zdraví a vytápěl všechny prostory jinak studeného zámku, oratoř nevyjímaje. Dřevěné původní lavice jsou obráceny od dveří do věže čelem k oltáři.

Kaple a oratoř tvoří dva obdélníkové útvary připojené k sobě v pravém úhlu.

Jižní dlouhá strana kaple je přerušena ve východní části vstupem do oratoře. Přibližně uprostřed jižní strany jsou jednokřídlé dveře do sakristie. Sakristie je oproti kapli umístěna na nižším podlaží, za dveřmi z kaple vede dolů několik schodů, po nich se do sakristie schází. Leží nad schodištěm dvorní přístavby, kudy se do kaple vstupuje. Naproti dveřím je jedno okno, dále na západ ještě druhé.

Jižní strana kaple končí u dveří k přístupovému schodišti. Na jižní straně kaple nejsou žádná okna, neboť sousedí se schodišťovou přístavbou.

V kapli jsou stejně jako v oratoři původní dřevěné lavice. Zde seděli v dobách Františka Ferdinanda zaměstnanci zámku. Podlaha je v kapli pokrytá dlažbou, v oratoři jsou dřevěné parkety.

Kaple i oratoř jsou vymalovány shodně, stěny a výklenky, kromě světlého výklenku za oltářem, mají sytě červený odstín. Tento červený podklad pokrývají zlaté lilie. Strop je modrý a stejně jako stěny lilie, strop doplňují zlaté hvězdy. Klenební žebra, naznačené pilastry a okenní výklenek za oltářem mají světlý odstín.

V depozitářích zámku se dochovalo několik návrhů možné podoby kaple, které architekt Friedrich Wilhelm Fröde předložil Františku Ferdinandovi d'Este k posouzení. Plány jsou označeny datací srpen 1898, Budapešť a podpis architekta. Na těchto plánech je konkrétně návrh výtvarné podoby severní stěny a stropu. Na stropě je architektem navržená modrá podkladová barva a zlaté hvězdy, sklípky kleneb jsou vybarveny rostlinným dekorem, severní stěna má v jednom návrhu částečně modrou barvu v horních partiích, spodní část je losová s portréty světců, v dalších návrzích se objevuje i motiv našaseného závěsu.

3. Inventář kaple

3.1 Zámecká kaple za Vrtbů a Lobkoviců

V době, kdy Konopiště vlastnili Vrtbové, získala kaple nové vybavení v podobě dřevořezeb Lazara Widmanna ve stylu barokní gotiky. Barokní gotika se někdy označuje také jako gotizující barok. Zahrnuje poměrně krátký časový úsek - projevuje se v první čtvrtině až třetině 18. století v architektuře i v interiérové tvorbě (oltáře, kazatelny, sochařská díla). Jedná se vesměs o díla vynikající úrovně. K nejznámějším představitelům barokní gotiky patří Jan Blažej Santini, František Maxmilián Kaňka, Octavio Broggio, Lazar Widmann.

Barokní gotika je aplikována především při obnově velkých klášterních kostelů středověkého původu, jako příklad může sloužit cisterciácký Žďár nad Sázavou, premonstrátská Želiv, benediktinské Kladruby, augustiniánský chrám v Roudnici nad Labem.

K vynikajícím ukázkám vnitřního zařízení ve stylu barokní gotiky patří bohatě řezaný mobiliář v románském kostele sv. Havla v Poříčí nad Sázavou¹⁰⁷, nejspíše z roku 1747, jehož autorem je Lazar Widmann¹⁰⁸.

Lazar Widmann pocházel z Plzně, kde se 13. prosince 1697 narodil. Patřil

k nejpozoruhodnější osobnosti Plzeňska. Studoval na akademii ve Florencii, Toskánsko mělo na jeho tvorbu velký vliv¹⁰⁹, „jako jedno z formujících prostředí... vynikající však – a v tom rovněž tkví Widmannova výlučnost – je podivuhodně široká škála zvládaného materiálu.“¹¹⁰

V Itálii také zřejmě získal zkušenost s prací s alabastrem, z něhož vytvořil jednotlivé články theatronu v zahradě zámku Smilkova na panství hraběte Františka Václava z Vrtby, který – stejně jako jeho syn, majitel zámku Konopiště – se stal Widmannovým hlavním zaměstnavatelem¹¹¹.

Lazar Widmann zemřel roku 1769 ve Vejprnicích¹¹², ve svých 72 letech.

Na zámek Konopiště ho povolal František Václav Vrtba ml., aby před jeho plánovanou svatbou přispěl k dekorativní výzdobě interiérů, konkrétně se jednalo o velkou slavnostní jídelnu a zámeckou kapli.

¹⁰⁷ Srov. HEROUT J. : Staletí kolem nás, 163-164.

¹⁰⁸ Srov. PREISS P.: František Julius Lux, 139.

¹⁰⁹ Srov. PREISS P.: František Julius Lux, 22-23.

¹¹⁰ PREISS P.: František Julius Lux, 23.

¹¹¹ Srov. PREISS P.: František Julius Lux, 23-24.

¹¹² Srov. PREISS P.: František Julius Lux, 22.

Lazar Widmann pracoval ve Velké jídelně jižního křídla spolu s dalším vynikajícím umělcem Františkem Juliem Luxem, autorem majestátní nástropní fresky, a v zámecké kapli. Dá se předpokládat, že výzdoba kaple byla dokončena v roce 1747, kdy proběhla svatba Františka Václava Vrtby s hraběnkou Marií Annou z Klenovéhoho.

Hlavní oltář je tvořen pilířky ve tvaru fiál, „štíhlé věžičky v podobě protáhlého jehlance zdobící vrcholy opěrných pilířů...i gotických skříňových oltářů“¹¹³, ovinutých úponky vinné révy. Pilířky jsou odděleny oblouky s lomenými klenbami a kružbou, střední část zvyrazňuje svatostánek s krucifixem. Oltář doplňují postavy puttů a především pak plastiky pěti světců, celý soubor byl vyřezán z lipového dřeva.

Hlavní postava je jako jediná na zadní části signována: OPUS LAZARI WIDEMANN P. Nebylo s definitivní platností vyjasněno, jakého světce postava představuje, vyskytly se domněnky, že vyobrazeným světce může být sv. Zikmund nebo sv. Jiljí. Vzhledem k zasvěcení kaple sv. Jiljí a k atributům, které nesou postavičky puttů, se odborníci, např. z NPÚ, přiklání k variantě druhé, tedy k tomu, že ústřední světec je sv. Jiljí¹¹⁴.

Socha sv. Jiljí je vysoká 152 cm, zezadu vyhloubena. Chybí články prstů na levé ruce. Světec je oděný v bohatě řaseném rouchu, má úzkou, štíhlou tvář, hluboce posazené oči, široký nos, pootevřená ústa a dlouhý, zkadeřený plnovous. Hlava je obrácená vzhůru, mírně natočená k levému rameni, ruce jsou rozpažené.

Nositeli světcových atributů jsou jednotlivé postavičky puttů. Na život sv. Jiljí odkazuje kniha, mitra, opatská hůl, šíp, laň u nohou jednoho z nich, lesní roh a pes u nohou dalšího. Socha sv. Jiljí je dochovaná ve velmi dobrém stavu, což platí i pro všechny ostatní.

Putti dosahují výšky 70 – 73cm. Mají dětské, líbivé tváře, kolem beder zvlněnou roušku, křídla. Drží atributy ústředního světce.

Plastika sv. Václava měří 116cm. Z natočení postavy lze soudit, že světec byl umístěn na levé straně oltáře. Má na sobě typickou zbroj, krátkou suknicí, přes ramena plášť, levou nohu pokládá na vousatou hlavu na podstavci, Ta s největší pravděpodobností symbolizuje pokořené pohanství. Světec je zobrazen v bojovném postoji, vztyčená pravá ruka svírá kopí, v levé drží štít s přemyslovskou orlicí. Hlavu s knížecí čapkou naklání k levému rameni. Tvář je spíše chlapecká, má krátký vous a pootevřená ústa.

Sv. Ludmila byla restaurována v roce 1973 I. Jetmarem a do roku 2007 ji měla pod inventárním číslem NG VP 251 zapůjčenou Národní galerie, kde byla v Klášteře sv. Jiří

¹¹³ KLIMEŠ L.: Slovník cizích slov, 171.

¹¹⁴ Lexikon der christlichen Ikonographie – 5. díl (Aegidius), sl. 51nn

součástí expozice Umění manýrismu a Baroka v Čechách. Je vyrobena z ořechového dřeva, vysoká 112cm, chybí špička levého střevice, malíček na levé ruce, článek pravého palce. Ludmila tvoří protějšek sv. Václavu, osazovala pravou stranu oltáře. Svěťice má ladný esovitě prohnutý postoj, skloněnou hlavu, pokrytou čapkou se závojem, stáčí k pravému rameni. Obličej nepůsobí vyloženě jemným ženským dojmem, výraz je poněkud přísný. Dlouhý šat je podkasán v pase, přes šaty je dále přehozen kožešinový plášť. Levá ruka svírá cíp šátku. Tvář je široká, s vysazenou bradou, se sevřenými rty a přivřenými víčky. Dalším světce je sv. Ivan. Výška postavy je 111cm. Sv. Ivan byl spolu se sv. Václavem umístěn vlevo, postava je orientována na levou stranu. Na sobě má dlouhé prosté roucho a kratší plášť s kápí. Bosá levá noha je podložena, pravou rukou se světec opírá o hůl, v levé nese latinský jednoduchý kříž, k němuž stáčí svůj pohled. Tvář světce má poněkud smutný výraz, plnovous a lehce pootevřené rty, husté vlasy, hlava je nepokrytá. Naproti na oltáři stál poslední z pěti, bl. Hroznata. I tato plastika prošla restaurováním, už v roce 1951 ji restauroval V. Šedý. Hroznata měří 115cm. Má na sobě splývající roucho a plášť s lemem sahajícím k prsou, hlavu otočenou vpravo. Na hlavě je posazená čapka. V pravé, svěšené ruce drží rozvinutý svitek s kostelním průčelím kláštera v Teplé, jehož byl zakladatelem, ve vztyčené levé ruce má palmovou ratolest, která je možná vložena do světcovy ruky druhotně. Bezvousá tvář vyvolává dojem energie, napjatá kůže a pootevřené rty jsou opět vynikajícím způsobem zpracovány. Kazatelna, která byla součástí Widmannova díla, je rozebraná na více dílů a uložena v regálech depozitárních prostorů s regulovanou klimatizací. Typickým znakem jednotlivých částí jsou gotické tvary kružeb, štíhlá řezba, stejně jako plastiky se i kazatelna zachovala v dobrém stavu. K oltáři přináležely ještě okřídlené hlavy andílků, hlava Krista a hlava Boha Otce, lev s kartuší a lev s proutěným košíkem a další dva putti na obláčcích. Jejich přesné umístění na oltáři není určeno. V archivních fondech zámku se nachází inventář konopišťského zařízení z doby, kdy vlastnili panství Lobkovicové: INVENTAR über das im hochfürstl von Lobkowitz schen. Schlosse zu KONOPIŠT befindliche Mobilier "Vermögen. Za titulní stránkou následuje Index (obsah). Jako první je v seznamu uváděna zámecká kaple. Obsah dále zahrnuje položku ložní soupravy, lůžkoviny, stolní prádlo, prádlo, nábytkový textil, záclony, rolety, koberce, vybavení místností, sklo, porcelán. Na konci knihy je datace sepsání inventáře 7.11.1871. Podepsán je Franz Novak.

Část, věnovaná zámecké kapli, má stránky strukturované do šesti sloupečků. V prvním jsou pořadová čísla jednotlivých položek, v druhém název předmětu, další sloupec obsahuje stručný popis a poslední tři uvádějí stav předmětu v letech 1864, 1867/1868 a 1871.

Pořadové číslo jedna má tzv. Velký oltář svatého Jiljí. Poté jsou v seznamu dva postranní oltáře, pravý a levý, oba s ústřední postavou Panny Marie. Další položkou v pořadí je kazatelna, zpovědnice a varhany. U varhan se uvádí jméno hraběte z Vrtby, předchozího majitele panství. Lze tedy odvozovat, že se jedná o varhany ještě z období vrtbovského. Čtyři zvonky, z toho tři oltářní, mají pořadové číslo devět až jedenáct. Za nimi jsou zmíněné třikrát tzv. Altarsteine, v doslovném překladu kamenné oltáře, možná by se mohlo jednat i o náhrobky. Tyto předměty jsou datovány roky 1738, 1838 a 1835. Seznam pokračuje dvanácti světly nebo lampami, dvěma křišťálovými lustry a čtyřmi nástěnnými svícny. Koberec, který je ve stavu v roce 1864, chybí od roku 1867/1868. K dalšímu vybavení patřily dva kalichy, dvě patény a bursa.

V kapli byly podle inventární knihy uchovávány relikvie sv. Jana Nepomuckého a relikvie sv. Jiljí. Tato zajímavá informace narušuje předpoklad, že kaple byla zasvěcena sv. Jiljí pouze do dob Vrtbů a za jejich vlastnictví byl Jiljí nahrazen sv. Hubertem.

Seznam pokračuje výčtem pokladniček, mešních džbánů, truhly, skříně. Interiér doplňovala socha sv. Jana Nepomuckého, sv. Václava a sv. Ignáce, který patřil do Vrtbovských sbírek a je u něj datace 1855. Další z řady nábytku je židle, lavice, závěsná lampa s rokem 1854 a koberec s rokem 1855. Krucifix je bez popisu.

Knihy dále zaznamenává mešní roucha, konkrétně ornáty. Dva bílé, jeden modrobílý, dva růžové, žlutý, dva bílé moaré, kdy má tkanina vzorování podobné textuře dřeva, čtyřikrát perleťový ornát moaré, jeden modrý, jeden fialový, u něhož je připsán rok 1854, jeden černý s datem 1857 a ornát od hraběnky Šternberkové, provdané Lobkovicové s datem 1870.

Z dalších textilií se v kapli nacházel pluviál, ciborium, šaty na sochu sv. Anny a sv. Matky Boží, polštářek oltářní, cingulum v počtu čtyř kusů, čtyři alby, dvě rochetty, devatenáct korporálů, čtyři ručníky, pět oltářních deček, čtyři oltářní plátna a pět koberečků s datem 1863.

Samostatnou položku zaujímá předmět nazvaný „Kastel“ Podle popisu, který je zde uveden, se pravděpodobně jednalo o jakousi vzácnou schránku, bohatě zdobenou, s relikvií Matky Boží.

Tím se dostáváme k výčtu obrazů, nacházejících se v kapli. Na prvním místě je zapsán obraz Matky Boží, za ním jsou dva obrazy sv. Petra a Pavla, obraz sv. Jana Nepomuckého a sv. Prokopa, devatenáct měděných rytin a dvě vitráže, sv. Jana Nepomuckého a sv. Antonína.

K soupisu byly zařazeny také knihy. Mešní knihy, misály a další, v celkovém počtu patnácti kusů, některé z nich jsou datovány. Nejstarší z roku 1735, jedná se o Missale Bohemian, další z roku 1748, 1771 a 1774. U ostatních časové určení chybí.

Inventární seznam je zakončen textiliemi, pořízenými do kaple v roce 1870. Celkem se jedná o padesát jedna různých textilních doplňků – oltářních pláten, deček a polštářků.

Inventární kniha zařazuje zámeckou kapli na první místo v seznamu a je jí věnován největší počet stran. Můžeme se domnívat, že uchovávala nejvzácnější umělecká díla a patřila k nejlépe vybaveným prostorům sídla. Její význam pro tehdejší majitele nelze přehlédnout.

3.2 Ze sbírek Františka Ferdinanda d'Este

Arcivévoda František Ferdinand vybavil zámek vzácnými sbírkovými soubory a velkým počtem jednotlivých exponátů. Mobiliární fond na zámku Konopiště je jedním z nejobsáhlejších v Čechách. Jsou zastoupeny všechny druhy sbírkových předmětů – obrazy, grafiky, plastiky, dřevo a nábytek, textilie, keramika, kamenina, porcelán a sklo, kovy a zbraně, exotické sbírky, přírodniny, knihovny.

Zámek byl nejdříve zpřístupněn veřejnosti jen z malé části. Postupně se otevíraly další a další prostory, dnešní stav je pravděpodobně konečný.

V současnosti se jedná odhadem o dvě třetiny interiérů, zbytek je využit jako depozitáře, kanceláře, zázemí a dílny pro zaměstnance.

K nejcennějším sbírkám patří estenská zbrojnice, sbírka sv. Jiří a sbírka výtvarného umění. Převážnou část získal arcivévoda v rámci dědictví po rodu Este.

V zámecké kapli je soustředěno několik velice významných děl, kterým je spolu s ostatním vybavením kaple věnována tato kapitola. Kromě vlastního zařízení kaple jsou vypsány také liturgické předměty uložené v depozitářích, protože ke kapli tématicky přináležejí a jsou neodmyslitelnou součástí duchovního života na zámku Konopiště v dobách Františka Ferdinanda d'Este.

Všechny informace o mobiliáři pocházejí z inventárních knih zámku Konopiště a z karet základní evidence.

Z původního vybavení kaple se dochovala jen gotická plastika Konopišťské Madony z doby kolem roku 1380, nesmírné umělecké i historické hodnoty. Plastika byla převezena do Anežského kláštera v Praze, v oratoři je na dřevěné konzolce umístěna její kopie.

Hlavní oltář je dvoukřídlý. Byl vyroben v Innsbrucku v letech 1890-1900. Vyplňuje okenní niku východní strany kaple. V centrální části oltáře sedí na trůnu Madona s korunou na hlavě

a na klíně chová Ježíška. Do levého křídla je vyřezán reliéf sv. Jiří v brnění, bojujícího s drakem, do pravého sv. Hubert s kopím, za sebou má jelena s křížem mezi parohy. V horní části oltáře se nalézá otevřená skříňka s ukřižovaným Ježíšem. Spodní část oltáře, predella, je pokryta bílým plátnem a červeným sametem.

Po obou stranách oltáře jsou na tordovaném sloupku postaveny dvě plastiky – Panna Marie s korunou na hlavě a sv. Jan Křtitel s beránkem v levé ruce. Obě sochy byly vyrobeny v Tyrolsku v 19. století.

Před oltářem svítí dva elektrické víceramenné svícny, elektrifikace proběhla při přestavbě zámku na přelomu 19. a 20. století.

Napravo od oltáře je otevřena oratoř. Oratoř slouží jen k nahlédnutí, návštěvníci dovnitř nemají přístup. Prostor je špatně průchozí kvůli kostelním lavicím, které zabírají téměř celou šířku místnosti. Z tohoto důvodu není možné, aby návštěvníci oratoří procházeli, neboť by byly ohroženy exponáty na stěnách, mezi kterými nechybí ani reliéfní výtvarné umění, vystupující do prostoru.

V oratoři jsou soustředěny plastiky a deskové obrazy z období pozdní gotiky. Jedná se o vzácná díla z větší části italské proveniencí. V okenním výklenku jsou naproti sobě umístěny dvě vyřezávané velké truhly, v rohu oratoře byla postavena keramická kamna koncem 19. století.

Jižní strana kaple je ozdobena obrazy a plastikami z 15. a 16. století. Prvnímu poli dominuje obraz Kristus na hoře Olivetské z počátku 16. století. Nalevo od něj visí obraz se sv. Jakubem, napravo obraz se sv. Pavlem, obě deskové malby pocházejí z konce 15. století.

Následují dveře do sakristie. Také sakristie slouží jen k nahlédnutí. Jedná se o malý prostor, vybavený několika kusy nábytku (velká skříň, stůl, klekátko, menší stolek, židle s gobelínovým potahem a lavabo), na stěně jsou rozvěšeny drobné obrázky a krucifixy. Na stole leží modlitební knihy, jsou zde zlacené poháry, růžence, kancionály, patény a svícny. Interiér doplňuje ornát zavěšený na ramínku mezi okny.

V dalším poli v kapli vedle sakristie jsou čtyři exponáty. Reliéf Svatá rodina s anděly byl vyroben v 16. století neznámým mistrem podunajské školy. Nad reliéfem se nalézá obraz nazvaný Svatá konverzace, Madona drží v ruce malého Ježíška. K němu zezdola vztahuje ruce Jan Křtitel, okolo Madony stojí dva blíže neurčení světci. Dalším obrazem nalevo je sv. Vít s mučednickou ratolestí v ruce, napravo sv. Agricola v červeném rouchu s černým pláštěm přes ramena. Oba obrazy byly součástí středověkého křídlového oltáře z Bologni z roku 1476.

Gusto de Menabuci je autorem dvojobrazu sv. Jiří a archanděla Michaela ze 14. století v dalším poli u dveří na přístupové schodiště. Německou tvorbu reprezentuje reliéf Narození Páně a Nesení kříže z 1. poloviny 16 století, taktéž plastika sv. Pavla ze 16. století.

Na západní straně je za dřevěnou nízkou stěnou umístěno harmonium z období mezi lety 1860-1880 s pětioktávovou klávesnicí.

Do dřevěné stěny je připevněn otáčecí oboustranný tabulový obraz ze 17. století na jedné straně s Madonou, na druhé se sv. Martinem na bílém koni.

Na zdi nad harmoniem je zavěšena velká plastika trůnící Madony s Ježíškem v pravé ruce a žezlem v levé. Plastika pochází ze střední Evropy z 1. poloviny 18 století. Prostor kolem Madony byl doplněn menší plastikou sv. Jakuba a sv. Ulricha z Německa z roku 1750 a deskovými obrazy se sv. Antonínem, sv. Františkem, sv. Filipem Beniciem, sv. Wolfgangem a archandělem Michaellem. Svatý Antonín je zobrazen se svým obvyklým atributem, holí ve tvaru T. Svatý Filip Benicius drží pásku s latinským textem Servus tuus sum ego (Jsem tvým služebníkem). Tento světec byl členem řádu servitů, služebníků Panny Marie, zavedeném po založení řádu sv. Augustina v roce 1233 ve Florencii, kde se Filip ve stejném roce narodil.

Oba tyto obrazy zřejmě patří k dílům benátského malíře Zanina di Pietra z přelomu 15. století. Postavy na obrazech v kapli se podobají čtyřech světcům v soukromé sbírce ve Švýcarsku, které přiřadil Zaninu di Pietrovi Frederico Zeri.¹¹⁵

Archanděl Michael s největší pravděpodobností tvořil původně součást sbírky Tommase degli Obizzi. V roce 1983 byl zrestaurován Mojzírem Hamsíkem. Restaurátorský proces odkryl a zvýraznil zašlou barevnost, typickou pro boloňské malby, zvláště patrné v dílech Michela di Matteo, kterému je obraz na základě mnoha typických detailů připisován.¹¹⁶

Další deskové obrazy patří do souboru obrazů z 15. století ze sbírek rodu Este z Cataja.

Autory těchto děl jsou malíři Michele di Matteo a Giovanni Charlier.

Severní stěna je rozdělena okenními nikami. Výklenky dosahují šířky téměř tří metrů. Byly vyplněny obrazy a trojrozměrnými exponáty.

První výklenek u harmonia schraňuje oltářní obraz sedící Panny Marie s Ježíškem a malým Janem Křtitelem, který k nim vztahuje pravou ruku, v levé drží svitek. Ježíšek je nahý, tvář má obrácenou směrem k matce. Marie má oblečen červený šat, přes ramena jí splývá tmavý plášť. Všechny tři postavy jsou světlolásé, se svatozáří kolem hlavy. Olejomalba byla pokládána za kopii Filippina Lippiho, nicméně technologický průzkum prokázal, že jde o

¹¹⁵ Srov. PUJMANOVÁ Olga: Italian Painting c. 1330-1550, National Gallery in Prague (2008), 285

¹¹⁶ Srov. Tamtéž 346-347

autentické dílo konce quattrocenta, italského umění rané renesance. Za možného autora byl poté pokládán žák Lippiho, Jacobo Sellaio. Zároveň se ovšem vyskytla domněnka, že by obraz mohl být dílem Mistra Millerova Tonda z konce 15. století.¹¹⁷ V roce 1983 byl obraz restaurován Věrou Nyklovou, akademickou malířkou.

Na protější stěně výklenku visí obraz Panny Marie Ochránitelky. Datace spadá mezi roky 1475 a 1500¹¹⁸.

Další okenní výklenek posloužil k umístění dvou oltářů. Vlevo se nachází na predelle vnitřní část oltářní archy, gotického křídlového oltáře, z 1. poloviny 16. století s vloženou plastikou sv. Jiří z 19. století, na křídlech oltáře jsou vyobrazeny sv. Kateřina a sv. Markéta. Predella pochází z Německa ze 16. století. Do predelly je umístěna reliéfní řezba s Kristem, nesoucím kříž a sv. Veronikou s rouškou. Křídla predelly zdobí podobizny archanděla Gabriela s lilii a klečící Pannou Marií.

Na pravé straně výklenku se nachází horní část křídlového pozdně gotického oltáře s Kristem Bolestným, sv. Pavlem a sv. Mikulášem z let 1475-1500.

Kolem výklenku z obou stran visí dva reliéfy, sv. Florián a sv. Rochus z 1. čtvrtiny 16. století z Horních Rakous.

Dále severní stěnu protíná vchod ke gotickému schodišti, za vchodem je pole s následujícími exponáty: dva deskové obrazy ze 16. století a olejomalba z 19. století, dva reliéfy světců z 16. století a především náhrobní kámen neznámého kněze ze 17. století s klečící postavou.

Náhrobních kamenů je na Konopišti mnoho. Kromě epitafu v kapli žádné další v interiéru nejsou. Nacházejí se na nádvoří zámku a na zdi vedle Muzea sv. Jiří. Epitafy popsal pan Sloup, povrchovým průzkumem zjistil velké časové rozmezí mezi jednotlivými epitafy, nejstarší zařadil do románského období.

Poslední okenní výklenek před místností v severovýchodní věži má na stěnách obrazy sv. Mikuláše a sv. Adoniuse z počátku 16. století a plastiku sv. Kateřiny Alexandrijské z konce 16. století. Na zemi je postaveno klekátko a reliéf Korunování Panny Marie z doby kolem roku 1400.

Do okna v tomto výklenku jsou vsazeny vitráže, barevná skla spojená olověnými pásky, všechny velmi dobře zachované, mají neporušené barvy a dodávají kapli působivý dojem. Nejstarší vitráží je poslední večere Páně z roku 1638.

¹¹⁷ Srov. Taměž 340

¹¹⁸ Srov. Karta ZE, SZ Konopiště

Ze 17. století pochází vitráž Ukřižovaný Kristus s Pannou Marií a sv. Janem, Ježíš je nasvícen zlatými paprsky, kolem něj poletují andělé.

Další vitráž z 18. století zobrazuje korunování Panny Marie Svatou Trojicí. Panna Marie je oblečena v zlatý šat, přes ramena má přehozený modrý plášť, ruce drží sepjaté. Je plavovlasá, pohled upřený dolů. Po její pravé straně sedí Syn v červených šatech s hnědými vlasy, plnovousem, korunou na hlavě a svatozáří. Levou ruku má vztaženou nad hlavu Panny Marie a drží v ní jednu stranu koruny. V druhé ruce drží na klíně granátové jablko. Po levé straně Marie sedí Otec v modrých šatech a fialovém plášti. Má bílé vlasy a plnovous, na hlavě korunu. Postoj zrcadlově odpovídá postoji Syna – pravá ruka držící ze strany korunu je vztažená nad hlavu Panny Marie, v levé drží na klíně granátové jablko. Nad korunou je ve zlaté ohnivé kouli Duch svatý v podobě holubice a korunu nadnáší nad Mariinou hlavou. Poslední vitráž z 19. století zachycuje snímání z kříže. Kříž má tvar písmene T. Nad jeho vodorovným břevnem roste strom se třemi červenými jablky. Na levé straně je o kříž opřen žebřík, na kterém stojí postava muže s bílým plnovousem v červeném plášti a zlatou kápí. Levou rukou se přidržuje žebříku, druhou rukou drží bezvládnou ruku Krista. Naproti stojí postava v hnědém šatu s červenou čapkou, na sobě drží tělo Ježíše. Ježíš má kolem boku bílou roušku, na hlavě trnovou korunu, kolem hlavy svatozář. Nohy má ještě přibité ke kříži, tělo padá na postavu muže v hnědých šatech. Dole pod křížem je Panna Marie v bílých šatech s modrým pláštěm a svatozáří.

K vybavení kaple patří i liturgické textilie. Jelikož textilie patří k nejohroženějším materiálům, k materiálům, které rychle podléhají procesu stárnutí, je třeba dbát na vhodné uskladnění a potřebné klimatické podmínky, které zámecká kaple neumožňuje. Na oltáři je umístěno oltářní plátno, v sakristii jsou vystaveny některé ornáty a zbytek textilií je uložen v depozitářích zámku. O těchto textiliích se zmiňuji v pozdější kapitole. Oltářní plátno, které je dlouhé 261cm a široké 96cm bylo ušito z bílého plátna, na delší straně a do půli stran kratších byla našita široká paličkovaná krajka z bílé příze s motivem kosočtverců řazených nad sebou s vloženými kytkami, šířka krajky je 22 cm. Radek Martínek zařadil plátno do období kolem roku 1900, provenience Čechy¹¹⁹.

Prostor kaple osvětlují tři lustry a dva stojací elektrické svícny před oltářem. Na oltáři jsou další stolní svícny se svícemi, které se zapalují jen při mších a svatebních obřadech.

¹¹⁹ PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

Kapli oživuje květinová výzdoba, suché vazby celoročně zůstávají na místě, od jara do podzimu je doplňují květiny v květináčích a řezané kytice ve vázách, které obstarávají zahradnice z Růžové zahrady.

4. Sbírkové předměty s církevní tematikou na zámku Konopiště umístěné mimo kapli

4.1 Knižní fond

Knižní fond na zámku Konopiště je velice obsáhlý. Knihovna se nachází v severním křídle spodního nádvoří a sloužila přímo Františku Ferdinandovi d'Este. Další knihovna je umístěna na jižním křídle horního nádvoří, která nyní slouží jako kancelář kastelána. Další knihy jsou uloženy v herně dětí v soukromém bytě rodiny na třetím patře a také v depozitářích.

V herně dětí se nacházejí dětské knihy jako jsou bohatě ilustrované pohádky a dobrodružná literatura, nechybí Jules Verne a Robinson Crusoe. Knihovna v kanceláři kastelána je zaměřena na krásnou literaturu a geografické spisy.

Knihy s církevní tematikou, liturgické knihy a archiválie o věcech náboženských se nacházejí v knihovně Františka Ferdinanda d'Este, v sakristii a v depozitářích.

Knihy a archiválie jsou psané většinou v latině, němčině, ale také česky. Velkou část představují kancionály, např. v sakristii je velké množství prvorepublikových, česky psaných kancionálů. Hojně zastoupeny jsou modlitební knížky malých formátů, do kterých jsou vsazeny upomínkové kartičky, obrázky svatých a také úmrtní oznámení.

K cenným spisům se řadí ručně iluminované breviáře a traktáty velkých formátů, desky mají kožené nebo dřevěné. Nejstarší pocházejí z 16. století. Velkou vzácností jsou také misály, které mají rozměry až 30x50 cm. Misály mají kožené nebo dřevěné desky potažené kůží.

Poněkud kuriozně mezi tím působí sbírka koránů.

Kromě knih jsou v zámeckém knižním fondu i zajímavé archiválie.

Jednou z nich, která se přímo dotýká událostí spojených s historií Konopiště je ruční papír, nalepený na kartonu, z 4. února 1639. Jedná se o česky psanou vyhlášku Jeho Milosti římského císaře, uherského a českého krále Ferdinanda, kde se upozorňuje na kacířské emigranty, kteří přicházejí do Čech. Lidé jsou vyzíváni, aby kacíře předvedli, příp. aby na ně bylo upozorněno, a to i na jejich přechovávače, k potrestání. Jedná se o období, kdy Konopiště po emigraci rodu Hodějovských vlastnil rod Michnů z Vacínova. A zdá se pravděpodobné, že z této doby se na Konopišti také dochoval, že sem nebyl přenesen dodatečně. Což by z něj činilo unikátní archiválii, nacházející se na zámku již od 17. století.“ V kapli samotné není vystavena žádná kniha. Část knižního fondu s náboženskou tematikou nalezneme v přilehlé sakristii.

Naproti vchodu je na židli položena vizuálně zajímavá kniha, která má upoutat pozornost nahlížejících turistů. Jedná se o *Missale Romanum ex decreto sacrosanti concilii Tridentini restitutum s. Pii V. Pontificis Maximi Jessu editum editum Clementis VIII. et Urbani VIII.* Desky knihy jsou potaženy červeným plyšem, rohy kované a ornamentálně zpracované. Formát se přibližuje velikosti A3. Kniha působí monumentálně. Na titulní straně je dále časové určení a lokace: *Romae, MDCCCXLII. Řím, 1842.*

Na komodě pod oknem leží další dva misály. *Missale Romanum ex decreto sacrosanti concilii Tridentini restitutum s. Pii V. Pontificis Maximi Jessu editum editum Clementis VIII. et Urbani VIII* z roku 1862 se sametovou vazbou, kováním, uprostřed přední i zadní strany desek je kovový erb, uvnitř knihy jsou vloženy látkové záložky. V druhém případě se jedná o *Missale Romano-Bohemicum confomatam, juxta decretum sacrosanti concilii Tridentini restitutum s. Pii V. Pontificis Maximi Jessu editum editum Clementis VIII. et Urbani VIII* z roku 1735. Vazba sametová, kování na rozích, uprostřed přední i zadní strany desek je kovový erb, uvnitř knihy jsou opět vloženy látkové záložky.

Poslední misál se nachází uvnitř komody v jedné ze zásuvek. *Missale Romanum ex decreto sacrosanti concilii Tridentini restitutum s. Pii V. Pontificis Maximi Jessu editum editum Clementis VIII. et Urbani VIII.* z roku 1768 je uložen v koženém pouzdře, vazba je kožená se zlaceným ozdobným kováním.

V zásuvkách komody jsou uloženy motlitební malé knihy, většina z nich má na okrajových listech tužkou připsány poznámky z různých časových období, k nejzajímavějším exponátům náleží česky psaný Nový zákon z roku 1746. Další část tvoří kancionály z dvacátého století, nejnovější pochází z roku 1947. Knižní sbírku doplňuje soubor Directorií z let 1914 až 1941, jedná se o sešitovou jednotnou vazbu rozměru A5.

V depozitářích zámku řada nábožensky pojatých knižních sbírkových předmětů pokračuje. Nalezneme mezi nimi ještě několik misálů a velké množství malých motlitebních knih, dále pak korány a jednotlivé archiválie. Za zmínku stojí Perikopy z roku 1918, které ke čtení upravili Dr. Jan Ladislav Sykora a Dr. Jan Hejcl, Cytara Noweho Zákona Praweho Boha w předrahých Krystowe wiry tagemstwich, vydáno v Hradci Králové roku 1764 v kožené vazbě nebo Výbor písni kostelních a motlitby pro katolickou mládež školní, který sestavil Josef Bergmann a Ferdinand Drubek a vyšel v Praze roku 1894.

Dvě následující knihy vybočují z běžné řady zámeckého knižního fondu. První kniha je modlící kniha *Wer 13 Wiss finder der muB beym Tug Tanzunden wann falschljeif brente wie das so war daB Holz nicht halb so theuer*, jejíž název je možné vyložit jako „kdo chce nalézt 13 hořících srdcí, musí nechat tančit plamen jako dřív, aby hořel, ne s půldřevem pohasínal bídne“ má titulní stranu nezvykle umístěnou vlevo jako frontispice. Ten následuje za ní, také vlevo. Ukazuje na lidové malbě pod proudem paprsků od Božího oka svatého Jana a Pavla. Oba mají krunýře a červené sukénky s pláští jako římsští vojáci. Titulky jsou zařazeny podobně, jako text ve dvojitých rámečcích na každé straně, každá strana má nahoře protáhlý ovál s podtitulkem červeně psaným. Titulky se výrazně liší od běžného textu; začínají bordurou s dvěma květy nebo plody, červeným nadpisem ve švabachu a znovu květem nebo plodem mezi shodně naplněnými rámečky, které připomínají iniciály O a mezi nimi dole je jedno slovo, často *Gott*. Běžný text je psaný kurentem a končí slovem *Amen*, které někdy bývá zvýrazněno. Dekorační prvky jsou následující: sv. Kříž bez korpusu, s nápisem *INRI*, v překřížení je zavěšena trnová koruna, pod ní nejsvětější srdce Páně, s trnovou korunou, ale bez plamenů, za ním se kříží kopí a kopí a houbou se žlučí a octem. Po stranách jsou květinové bordury. Kristus na Olivové hoře. Utěšuje jej anděl, podpírá a ukazuje k nebi. Boží oko s 2 andílky (spíše bordura na části stránky). Dvoustrana bordur: hostie a 2 modlící se andílci. Kalich s křížkem a červenou rouškou. Sv. Petr s velikým klíčem a s lebkou. Bordura s holubicí Sv. Ducha s 2 hlavičkami andílků. Sv. Jakub s kopím. Kalich s hostií. Ta nese nápis: *DieB ist worhoftig mein Leib nehmet hin und esset*. Božské Srdce s křížkem mezi 2 plameny uprostřed titulku. S bordurami po stranách. Zlatá monstrance s girlandami. Sedící Ježíšek v koši s květinami s královským modrým jablkem a s křížkem. *Ecce Homo* - veselý sedící Kristus posetý ranami, s orobincem ve svázaných rukách. Pilát představuje zmučeného židům. Veliká koruna nad hlavou Panny Marie se zkříženými rukama, která se s úsměvem brání meči pronikajícímu do jejího srdce. Usměvavý sv. Jan Evangelista s kalichem se syčícím hadem, pod červeným baldachýnem. Závěrečná dvoustrana. Dva pestří ptáci se zelenými ratolestmi v zobáčcích stojí na zeleném věnci. První s nápisem: *Reschrieben vor mich: Johann Paul Stohr*

in Stabnitz - a druhý: Die Romanische Jahr Zohl. MDCCCVI - 1806. Kniha je uchovávána v černých deskách se zlacenými nápisy I. B. S. T a 1806 v rámečcích a s šrafováním na hřbetě. Jedná se o mistrovské dílo lidového baroka, kde veselé tváře kontrastují se stopami mučení a s tragickou situací. Jasné barvy, dobrá úprava a kaligrafie a vyvážené ornamenty.

Podrobný výčet a popis iluminací si zaslouží také kniha *Katolisches Gebetsbuch* 1792 v šedomodrých atlasových deskách s raženými zlacenými bordurovými rámečky se zlatou ořízkou. Kniha je psána a iluminována na obou stranách listů. Titulky jsou sice švabachové či latinkové, ale podobně těžko čitelné jako krásně psaný drobný kurentový text. Jsou dodatečně obtaženy a barveny. Iluminace s ukřižovaným Kristem ve skalách, s lebkou a kostmi u paty kříže. Začátek textu s Božím okem: Ein Morgen a s iniciálou W. Polostranná iluminace - anděl strážný chránící dítě mezi stromy. Třetinová iluminace - koš s růžemi a květinami. Třetinová iluminace - koruna nad Božím okem a pod ním vavřínové ratolesti. Čtvrtinová iluminace - růže na zkřížení vavřínových ratolestí. Polostranná iluminace - čtyři hořící srdce na oltářní menze, mezi dvěma stromečky. Třetinová iluminace - tulipán, dva ptáčci a dvě větvičky s červenými plody. Třetinová iluminace - věnec tvořený zlatou korunou nebo stříškou a zelenými girlandami s červenými mašlemi. Kaligrafická ležící osmička. Třetinová iluminace - myš na desce před hrozny, jablky a hruškami. Poloviční iluminace - meč zkřížený s vavřínovou ratolestí převázaný červenou mašlí. Nadpoloviční iluminace - úl před kanelovaným sloupem a na něm je zavěšena paleta se štětci, úhelník, popsaný list, malířská tyč, drát a odpichovací kružítko. Před včelami stojí šikmo hrábě, kosa a cep, stranou srp. Kaligrafická ležící osmička. Čtvrtinová iluminace - květinová girlanda. Třetinová iluminace - koš s růžemi ve věnci s plamennými rozvilinami. Čtvrtinová iluminace - zkřížená vavřínová a zelená ratolest s červenou mašlí. Pomník se dvěma ženskými tvářemi nad ornamenty a girlandami, které na koncích nesou zrcadlo a lampu. Kaligrafická ležící osmička. Otevřená kniha ovinutá růžencem, s planoucím srdcem. Ratolesti a rozviliny. Kaligrafická ležící osmička. Planoucí srdce třemi plameny dosahuje k Božímu oku. Dva ptáčci s ratolestmi tvořícími věnec, na rozvilinách nad girlandou, mezi palmovými ratolestmi. Kalich s hostií nad překřížením kotvy a kříže, nad zelenou a palmovou ratolestí. Třetinová iluminace - pomník zdobený třemi lebkami a lopatou s hákem, s nápisem: *Salubris est cogitatio ocare pro defunens 2 Mathais*. Hlavička andílka nad květinovou girlandou. Kaligrafická ležící osmička. Okřídlené planoucí srdce mezi textem. Koruna s girlandou tvoří věnec, na rozvilinách, mezi textem. Čtvrtinová iluminace - prsten navlečený na překřížených girlandách, s červenými šátky a rozvilinami. Čtvrtinová iluminace - sestava rozvilin a girland. Třetinová iluminace - Desky Příkázání na soklu s dvěma ratolestmi, mezi rozvilinami. Čtvrtinová iluminace -

provázek s planoucím srdcem probodeným šípem a vedle jsou zavěšeny rty a ucho, nos a oko. Jméno MARIA nad palmovými ratolestmi. Osmičková kaligrafie. Ježíšek v jesličkách žehná ovečce. Vedle se vznáší dvě hlavičky andílků. Beránek Boží s praporem s křížem na zeměkouli mezi ratolestmi a rozvilinami. Holubice Ducha Svatého. Mezi textem Anděl smrti sedí opřen o modrou zeměkouli, má okřídlenou kosu a přesýpací hodiny. Jablečná girlanda. Boží oko shlíží na polštářek s planoucím srdcem prostřeleným šípem, mezi otevřenou knihou a nádobou s mastmi. Jméno MARIA nad lilí a růží. Kaligrafická osmička. Loretánská litanie. Koš s jablky, hruškami a vinnou révou. Kaligrafická osmička. Nadpoloviční iluminace - oblak se jménem Ježíš IHS s dvěma okřídlenými hlavičkami andílků. Kaligrafická osmička. Jazyk sv. Jana Nepomuckého s pěti hvězdičkami, dvěma hlavičkami andílků, s girlandou z obláčků. Posledním z misálů je kniha Missale Romanum ex decreto sacros Ratisbonae z roku 1882 s koženou vazbou, zdobenou zlacením a kovovými sponami, která byla v období od srpna 2009 do června 2010 zapůjčena Národnímu muzeu pro výstavu Český Banát. V současnosti je uložena v zámeckých depozitářích.

4.2 Ostatní

Výčet všech ostatních předmětů s církevní tematikou, které se na zámku nacházejí, by byl velice dlouhý. Jsou zde zastoupena vynikající výtvarná díla, především deskové malby svatých, plastiky, kříže a krucifixy, šperky, ta nejvzácnější díla představují italské umění dokonce již z konce 14. století.

Významnou sbírku tvoří monotematická sbírka sv. Jiří, kterou František Ferdinand během svého života postupně shromažďoval. V roce 1900 čítala 3750 položek. Arcivévoda nechal pro sbírku sv. Jiří upravit bývalou oranžerii pod jižní terasou zámku a zde sbírku vystavil. Tato sbírka byla oceněna v roce 2003 i prestižní cenou Europa nostra.

Pozornost si zaslouží liturgické textilie. Zastoupeny jsou soubory, které obsahují ornát, štolu, manipul, velum, bursu a korporál ze shodného materiálu, stejné barvy a totožného zpracování. A pak jednotlivé textilie a oděvy, opět ornáty, manipuly, štoly, bursy, korporály, alby a různé dečky, baldachýn na Boží Tělo.

Ornáty jsou šity z velmi kvalitních materiálů, nechybí samet, atlas, brokát, zdobení je věnována velká pozornost.

Bádáním ve starých inventárních knihách se mi podařilo v souvislosti s liturgickými textiliemi objevit několik skutečností, které dosud nebyly známy. Mnoho z mešních rouch bylo věnováno Františkem Ferdinandem a jeho ženou Žofií, některé jsou dokonce zhotoveny z jejich osobních šatů.

Asi nejvýznamnějším objevem, který jsem učinila při jedné z hloubkových kontrol textilií, bylo nalezení malého štítku s latinským textem na rubu jednoho ornátu: ANIMO GRATO IN PULCHERIMAE DIEI VITAE MEMORIAM 1. JULII 1900. 1. července 1900 se konala svatba Františka Ferdinanda s Žofií Chotkovou. Toto poděkování za nejkrásnější den v životě na událost poukazuje. Porovnála jsem záznam ve staré inventární knize a fotografie ze svatby Františka Ferdinanda a Žofie a prokázala, že mešní roucho bylo ušito ze svatebních šatů Žofie.

O nápisu na štítku se můžeme domnívat, že ho (vzhledem k významu události a štěstí, jež svatba pro manžele znamenala, jakož i k známé skutečnosti, že Žofie ruční práce ovládala velice dobře a často se jim věnovala, o čemž svědčí o fotografie, kde takto zachycena) vyšila na štítek sama Žofie. Šaty a následně ornát, jsou zhotoveny z bílého atlasu, bohatě zdobené stříbrem. Drobné trhliny na ornátu se nalézají kolem švů, jinak je v dobrém stavu. U příležitost sezónní výstavy Konopiště a zámecká paní, se tento ornát vůbec poprvé ukázal s příslušným popiskem veřejnosti a vzbudil velký ohlas. Výstavu navštívila také kněžna Anita z Hohenbergu, pravnučka Františka Ferdinanda a Žofie, která mi ještě potvrdila, že se opravdu jedná o ornát ze svatebních šatů Žofie, neboť v jejich soupisech je tato skutečnost výslovně uvedena.

K těmto šatům se mi loni podařilo srovnáním materiálu a výšivky dohledat i velum a korporál, které jsou v téměř dokonalém stavu.

K dalším zajímavým textiliím se řadí ornát, věnovaný Žofií při svatbě v roce 1900 - mešní roucho je bílé, uprostřed s gobelínovou výšivkou s tulipány a Pannou Marií, podšívka je ze žlutého hedvábí.

Mešní roucho z olivově zeleného hedvábí se středem ze zeleného zlaceného brokátu bylo darováno Františkem Ferdinandem v roce 1902. Jméno dárce je vyšito na podšívce dracounem. Ze stejného roku pocházejí ještě dva ornáty – mešní roucho z červeného hedvábí a zlatem a stříbrem bohatě prošíváného brokátu s dedikační destičkou, věnované Františkem Ferdinandem a mešní roucho žluté, postranní pole ze zlatem protkávaného brokátu.

V roce 1907 věnoval arcivévoda dva ornáty – mešní roucho z červeného sametu, vyšíváné částečně plastickým stříbrem, po stranách dva pruhy z růžového hedvábí. Zespona má zlatě vyšíváný nápis se jménem Františka Ferdinanda a datací. K ornátu přináleží mešní souprava. Dále mešní roucho vínové barvy, střední pole je vyšíváno hedvábím různých barevných tónů od světle žluté do temně červené. Na středové straně je Ježíš.

Posledními ornáty, u kterých je doložené věnování, jsou dva ornáty z roku 1913. Mešní roucho žluté ze žlutého hedvábného brokátu se stříbrem a stříbrnými stuhami, na rubu věnovací štítek. K němu náleží úplná mešní souprava. Mešní roucho lososové barvy z pestrého hedvábného brokátu se stříbrnými aplikacemi a věnovacím štítkem.

V roce 2008 byl restaurován baldachýn na Boží tělo z 2. poloviny 19. století. Baldachýn je zhotoven ze smetanově bílého hedvábného damašku v kombinaci bělozlatého brokátu. Na středu damaškového podkladu dominuje vyšíváný nápis IHS v oválném poli s paprsky. Výšivka je strojová, provedená zlatavou přízí řetízkovou technikou. Svrchní stranu má ušitou ze žlutého voskovaného plátna. Okraje baldachýnu jsou obšité brokátovými pruhy s motivem Božích beránek. Obvod baldachýnu lemují zlatavé třásně. Na celé ploše baldachýnu došlo k praskání vazby tkaniny, nejčastěji v místě ohybů a skladů. Žluté plátno v průběhu času ztvrdlo a ztuhlo a bylo nepoddajné. Během restaurátorského postupu došlo k likvidaci plísní, bakterií a roztočů, očištění suchou cestou odsáváním prachových nečistot, celoplošnému podložení hedvábným pongem a skeletování zepelínovou nití.

Po ukončení restaurování byl stočen na válec a proložen nekyselým papírem. Je uložen v zámeckém depozitáři a používá se jen k výstavním účelům. Restaurováním byla pověřena Alena Kadavá Grendysová, která pro zámek Konopiště už předtím restaurovala PhDr. Radek Martinek, historik umění, například šaty Žofie z Hohenbergu, které měla vévodkyně na sobě během sarajevského atentátu.

PhDr. Radek Martinek provedl v nedávné době podrobný průzkum textilií na zámku Konopiště. Kromě ornátů stojí za zmínku i následující textilie.

Plášť na sošku Pražského Jezulátka, vedený pod inventárním číslem K 35276, měří na výšku 50 cm, na šířku 106 cm.

Roucho půlkruhového střihu je ušité z bohatě vzorované tkaniny s naturalistickým vzorem, po obvodu byla našita stříbrná paličková krajka, široká 1,5 cm. Celé roucho je podšito růžovým taftem. Plášť je zřejmě svrchním pláštěm pro sošku Pražského Jezulátka, jehož klasický střih se však je nepatrně odlišný, je totiž sešit ze dvou polovin vzorově obrácených (líc-rub).

Tkaninu R. Martínek určil patrně jako Gros de Tours broché à liage repris z Francie, datace spadá do let 1735-1740. Na sytém tmavě zeleném podkladu se bohatě brošovaný vzor ve stavové šířce odvíjí ve dvou pásech vedle sebe a to dva hlavní motivy v posunutém rytmu: krajinný výsek s pohledem na malou plachetnici připlouvající k majáku, kolem výjevu stylizovaná aranžmá ze stříbrem brošovaných skalisek shora s opevněným hradem doplněných velkými květy v růžových a fialových odstínech na silných zdřevnatělých stoncích, druhým motivem je pohled na plachetnici u břehu s opevněnou věží a skupinou stromů. Tento motiv nazývá PhDr. Martínek jako efekt point entrée. Vzorovaná tkanina patří do skupiny „style Rével“, napodobovaném zvláště v Itálii¹²⁰.

Pod číslem K 23 868 je veden fragment výšivky o rozměrech 39 cm x 38 cm; tento obdélný fragment je ušit ze světlého řídkého hedvábného taftu se sytě růžovou hedvábnou výšivkou vesměs plochým stehem, výšivka svazků trojice rozetovitých květů vyrůstá z jednoho stvolu, v řadách nad sebou se objevuje ve střídavém rytmu, po třech stranách obvodu je široký růžový pásek; liturgické určení fragmentu není podle PhDr. Martíňka jisté, jedná se patrně o Čechy, 18.století¹²¹.

Šaty na milostnou sochu, evidované pod inventárním číslem K 23 973, které se skládají ze čtyř dílů, měří na výšku 14 cm a na šířku 20 cm; souprava oděvů je z hedvábné tkaniny s vytkávaným vzorem pro milostnou sochu Madony s Ježíškem; všechny díly byly ušity ze stejné tkaniny: Gros de Tours lamé, liseré, brodné, ve Francii nebo Itálii v období mezi lety 1750 - 1760; na sněhobílém podkladu hustě protkávaném stříbrnou lamelou a dracounem je vzor vytkávaný částečně stříbrnou lamelou a částečně barevným hedvábím, velmi štíhlý úponek vinoucí se v mírném rytmu nese trojice kulovitých květu vyklánějících se střídavě do stran v odstínech červené a fialové, je opět použit efekt point entrée, pod hedvábným vzorem je podložen vegetabilní vzor z flotující stříbrné lamely.

Další šaty na milostnou sochu jsou označeny inventárním číslem K 23 974. Jedná se patrně o sukni na Madonu o rozměrech 36 x 53cm. Šaty jsou obdélné, shora zdrhnuté, s tkalounem, při spodním okraji se nachází krajka.

Specifickou textilií najdeme pod inventárním číslem K 23 980. Touto textilií je toboška obdélného střihu o rozměrech 14,5 x 12 cm. Spodní část má zakulacenou, z hedvábného atlasu krémové barvy, výšivka zlatým a stříbrným dracounem (částečně přes podložku), builony a pajetkami. Po obvodu vyšívaný pás z úponků s listy a hrozny vinné révy

¹²⁰

PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

¹²¹

PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

kombinované s pšeničnými klasy, uprostřed vyšita na jedné straně majuskulní christogram IHS, na druhé straně mariánský monogram M, po obvodu tobolky je našita zlatá paličkovaná krajka, shora v tunýlku pak provlečená hedvábná stuha; nejde primárně o liturgický oděv, tobolka sloužila jako součást garderoby, Radek Martínek připouští možnost použití k 1.svatému přijímání nebo na modlitební knížku pro dívku. Provenienci určuje českou, dataci kolem 1900-1910.

Ve sbírkách se nachází dále velké množství drobných textilií. Například pod inventárním číslem K 23 981 velum na ciborium o rozměrech 28 x 50cm ve formě půlkruhové výseče, ušité ze smetanově bílého hedvábného moiré, po obvodu je zlatá paličkovaná krajka s motivem za sebou řazených vějířků, široká 2cm, uprostřed vela je vyšit dracounem a kruhovými pajetkami christogram v minuskule „IHS“. Opět se jedná o českou práci z období let 1870-1900.

Velum na ciborium číslo K 23 982 měří 52 x 29cm, má formu půlkruhové výseče, ze smetanově bílého hedvábného paramentního damašku s motivem kvadrilou s vloženým listovým křížem, po obvodu je našita zlatá paličkovaná krajka s motivem za sebou řazených vějířků, uprostřed vela bylo vyšito barevným hedvábím atlasovým stehem Nejsvětější Srdce Ježíšovo (se svatozáří a trnovou korunou), stuhy jsou z jemného hedvábného taftu.

Provenience Čechy, datace spadá do let 1890-1900.

V depozitářích se také nachází soubor štol k pluviálu. Štola číslo K 23 983 měří 100,5 cm na výšku, na šířku 8,5 / 20,5 cm, je vyrobena ze stejné tkaniny jako pluviál, a podšita sytě zeleným bavlněným klotem.

Další štola, pod inventárním číslem 23 984, měří 102 cm na výšku, na šířku 7,5/21cm, tento úzký pruh je ušit ze stříbrného lamé, při okrajích se nachází šňůrková výšivka; ukončena je vyšívaným stříbrným křížem, po obvodu najdeme vyšívané borty. Štola byla podle PhDr. Martínka vyrobena již kolem roku 1770.

K liturgickým textiliím se dále řadí bursy. V zámeckých sbírkách jsou zastoupeny stejně jako všechny ostatní textilie.

Bursa na donášení sv. přijímání číslo K 23 985 měří 19 x 19,5cm, je tedy čtvercová ve tvaru obálky, jádro má z tuhé lepenky. Bursa byla potažená hedvábným vzorovaným damaškem s motivy listových křížů vložených do vykrajovaných kvadrilobů, se zlatým knoflíkem, na burse je bílá kroucená šňůra ukončena dvěma střapci. Jedná se o produkci parlamentního závodu (Neškudla, Heindl), kolem 1900¹²².

¹²²

Bursa číslo K 23 986 měří 20 x 20cm, je opět čtvercová, z lepenky potažené vzorovaným damaškem s paramentním vzorem listových křížů vložených do kvadrilou uspořádaných tapetovým vzorem, borty, které se nacházejí po obvodu bursy a křížek jsou zlatožluté hedvábné dvojí šíře s motivem pilatky a trojitými lístky. Tato bursa patří k běžné paramentní produkci kolem 1900¹²³.

Více pozornosti si zaslouží tereziánské velum na kalich, které je evidováno pod číslem K 35 277. Velum měří na výšku 55cm, na šířku 55cm.

Čtvercové velum bylo ušité z bílé tkaniny protkávané stříbrnou lamelou a dracounem, které PhDr. Martínek určil jako gros de Tours lamé, po obvodu je našita široká zlatá paličkovaná krajka o šířce 4,5 cm. Velum bylo podšito okrovým bavlněným keprem. Výšivka je ze sytě barevných šňůrek splétaných do copánků a v řadách s posunutou barevnou tonalitou, které jsou přišívány pomocnou nití k podkladu; jedná se o jednodušší techniku v celkovém efektu blízkou uzlíčkům všívaným do podkladu. Pro prokreslení těžkých chromatických ploch byl použit silný zlatý dracoun. Vzor je komponován v širokém páse po obvodu vela ze zalamované pásy stínované v červených odstínech proplétané s vegetabilním ornamentem z množství lístečků a velkých fantastických květů z fialových odstínů v rozích, menších liliových květů uprostřed každé ze stran, ostatní květy menších trubkovitých lilí jsou ve žlutých odstínech. Uprostřed vela je vyšit vykrajovaný stříbrný kříž s paprsky mezi břevny. Proveniencí je Rakousko, konkrétně Vídeň, časově spadá do let 1770-1780. Jedná se o okruh císařovny Marie Terezie. Velum je fragmentem bohoslužebné soupravy. Vzorem a technikou nejbližší analogie jsou uchovávané mezi paramenty hradu Karlštejna (KA 4556 dat. 1780, velum KA 4561 s kombinací zalamované stuhy a květů; kasule KA 4567, dat. 1778), které jsou značeny vykrajovanými kartušemi s monogramem Marie Terezie (na to navázaly štítky některých konopišťských rouch), dalšími analogiemi jsou soupravy zámecké kaple Palazzo Pitti ve Florencii dary Marie Terezie (dat. 1765 – stejné červené stínované pásy; druhá kasule dat. 1770 – Roberta Orsi Landini, *I paramenti sacri della Cappella Palatina di Plazzo Pitti*, Firenze 1988, kat. č. 1 a 71).

Mezi rozměrnější liturgické textilie se řadí kasule s inventárním číslem K 35 393 s reliéfní výšivkou Ukřižování Ježíše Krista.

¹²³

Kasule je tzv. německého stříhu, měří na výšku 111 cm, na šířku 65,5 cm. Byla ušitá z jemného trávově zeleného hedvábného moiré, podle PhDr. Martínka pravděpodobně již v 17.století. Na dorsální straně je aplikován krémově bílý latinský kříž z hedvábného taftu, přes který vede výšivka Ježíše Krista ukřižovaného na kříži s osekanými větvemi, v patě s postavou Panny Marie a sv.Jana. Roucho je lemováno řídkou stříbrnou paličkovanou krajkou ze silných dracounových nití o šířce 2 a 3 cm. Současná podoba roucha je výsledkem mnoha starších úprav, celková montáž byla provedena patrně po polovině 17.století, ale reliéfní korpus Krista je zřejmě starší, a to možná již před 1550, postavy pod křížem byly výrazně upraveny v 17.století. Kasule je podšita jemným plátnem¹²⁴.

Výšivku představuje sukovitý kříž ze zlatého dracounu pletivově prošíváný bílou nití s reliéfní aplikací ukřižovaného Ježíše Krista. Reliéfní aplikace je patrně zlidovělá česká práce z 2.třetiny 16.století charakteristická již výraznějším sklonem k plošnému podání. Přesto podle PhDr. Martínka upoutává řadou zdařilých detailů, například muskulaturou těla nebo naturalisticky podaným zmučeným obličejem. V patě kříže jsou aplikovány postavy Panny Marie, zezadu zachytávané sv.Janem. Tyto postavy jsou plošně zhotoveny z barevných tkanin, doplněných kruhovými pajetkami, typickými pro 17.století a vycházejí z pozdně gotické tradice. Rozměry postav jsou následující: Panna Maria měří na výšku 24 cm, sv. Jan 25,5 cm, ukřižovaný Ježíš Kristus 27,5 cm.

Roucho bylo vystaveno v Praze v roce 1938.

Pluviál číslo K 35 403 o rozměrech 140 cm x 284 cm je půlkruhový bohoslužebný plášť ušitý z bílé stříbrem protkávané tkaniny s historizujícím vzorem routových polí, ve kterých jsou střídavě v řadách dvojice jelínků a ptáci v hnízdě, na pluviálovém štítě lemovaném třásněmi je výšivka holubice Ducha svatého. Výšivka je provedena zlatým a stříbrným dracounem; borty jsou stříbrné, tkané, spony patrně raně barokní ze žlutého kovu, dvojdílné s řetízkem, nachází se zde motiv tulipánu a šřavnatých listenů. Pluviál se řadí k produkci některého z tuzemských paramentních závodů, patrně vídeňských, časové zařazení kolem 1900-1915, spona je pravděpodobně starší.

K zajímavým rozměrnějším liturgickým textilím, které Radek Martínek zpracoval během svého bádání, náleží kasule gotického stříhu K 35 394. Kasule měří na výšku 112cm, na šířku 129cm.

124

Kasule tzv. prodlouženého „gotického“ střihu, resp. boromejská řásná, je ušitá z tmavě vínově červeného hedvábného sametu, na něm je aplikována hedvábná výšivka přes kanavu, tvaru ypsilonového kříže (Y). Výšivka přes kanavu je kombinací různých stehů, zvláště punto unghero, křížkovým a plochým atlasovým plným stehem, prokreslení barevných ploch výšivky bylo zdůrazněno našitým zlatým krouceným dracounem. Ramena kříže jsou členěna kosočtverci na hnědofialové půdě se zelenavou páskou spojenou v křížení žlutými kroužky, uprostřed v křížení se nachází kruhový medailon s paprscitou září s vepsaným jménem IE/SUS. Při spodním okraji je našita vykrajovaná kartuše ze stříbrné folie završená vévodskou korunou a s vyšitým monogramem „FF 1904“. Po obvodu roucha a výšivky se nalézají zlatá paličkovaná krajka, široká 2,5 cm, roucho je celé podšito keprovou fialovou tkaninou patrně z umělého hedvábí. Při spodním okraji kasule na podšívce byl vyšit bílým hedvábím nápis „ERZHERZOG FRANZ FERDINAND“¹²⁵.

Další zajímavá kasule je vedena pod inventárním číslem K 35 385 Tato kasule je růžová brokátová s krajkovým vzorem.

Jedná se o roucho německého střihu, které měří na výšku 107cm, na šířku 73 cm, přední strana je hluboce vykrojena, ušitá z brokátové barokní tkaniny s krajkovým vzorem, členěná stříbrnými bortami do obvyklých třech pruhů o šířce 2,3 cm, borta na obvodu roucha je široká 1,8 cm. Při spodním okraji roucha byla našita vykrajovaná kartuše z kovové stříbrné folie završená vévodskou korunou, arcivévodským monogramem F.F. a letopočtem obnovy a montáže roucha 1913, typ označení navazuje na roucha darovaná Marií Terezií a velmi blíže značená (podobně uvádí PhDr. Martínek dary na Karlštejně, Svaté Hoře, PM Vítězné v Praze aj.). Kasule byla podšita novým růžovohnědým saténem. Na kasuli je ve středním pruhu šev, sešito ze dvou stavových šířek. Vzor tkaniny je komponován symetricky na osu, vzor byl rozvinut hustě v ploše s bordurovým okrajem, na sytě růžovém podkladu s drobným bílým tapetovým motivem jsou rozvinuty květinové úponky s vroubkovanými listy a fantastickými květy ze stříbrného dracounu, konturované zeleným a tmavě modrým hedvábím, vzestupné úponky se vzájemně v pravidelných úsecích dotýkají, čímž vytváří rautová pole, bordurový okraj připomíná stříbrné borty, je v pravidelném rytmu přerušován, aby vytvořil místo pro drobný květinový ornament v pestrých barvách. Vzor patří mezi přechod mezi vzory pozdně bizarní s květy a krajkovými vzory. Kasule je výborně zachována.

Zelená kasule s Pražským Jezulátkem a znaky Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženy Žofie z Hohenbergu s inventárním číslem K 35 386, měří na výšku 111 cm a na šířku 66 cm.

Provenience byla určena jako Rakousko, konkrétně Vídeň, kasuli zhotovila firma Ernst Krickl & Schweiger kolem 1900-1905¹²⁶.

Kasule německého střihu je ušitá z velmi tmavého zeleného hedvábného sametu se zlatým dorsálním křížem s výšivkou Pražského Jezulátka a dvěma aplikovanými erby při spodním okraji roucha. Latinský dorsální kříž - a podobně i pektorální kolumna - je zhotoven z aplikace zlaté paličkované krajky s motivy oboustranných vějířků, kříž jednak vymezují a také vnitřně prokreslují do vzoru kosočtverců, které jsou vyplněny mřížkovým, v křížení břevnen je kruhový medailon, kde na zlatém pletivovém pozadí je vyšita figura Pražského Jezulátka v zelených šatičkách, při spodním okraji jsou našity po stranách izolované erby manželů: vpravo Sofie von Hohenberg, tento erb měří 13cm. Štít je čtvrcen a opatřen dvěma štítky, které jsou položeny nad sebou přes poltící linii. Horní štítek představuje dynastický znak Habsbursko-Lotrinský. Je dvakrát polcen, vpravo ve zlatém poli je modře korunovaný a ozbrojený červený lev, prostřední pole je červené se stříbrným břevnem, vlevo ve zlatém poli se nachází červené kosmé břevno se třemi stříbrnými aleriony. Dolní štítek je původním erbem rodu Chytků, je dělen na horní polovina stříbrno – červenou a spodní polovinu červenou se stříbrným korbelem, t.j. polovinou vozového kola loukotí dolu obráceného. 1. a 4. pole velkého štítu je zlaté s červeným dvouhlavým zlaté korunovaným orlem. Ve 2. a 3. modrém poli se nalézá zlatý vztyčený medvěd, obrácený ke středu štítu. Vlevo byl umístěn znak arcivévodky Františka Ferdinanda d'Este, vysoký 13 cm: je polcený: v pravé polovině se nachází dynastický znak Habsbursko-Lotrinský, tj. dvakrát polcen, vpravo ve zlatém poli modře korunovaný a ozbrojený červený lev (Habsburg), prostřední pole červené se stříbrným břevnem (Babenberg), vlevo ve zlatém poli červené kosmé břevno se třemi stříbrnými aleriony (Lotrinsko; v levé korunovaná orlice, znak obtočen kolanou řádu Zlatého rouna). Roucho je celé podšito zeleným taftem. Na podšívce je umístěn štítek výrobce:

„Kirchenparamente Ernst Krickl & Schweiger, K.und K.Hoflieferanten Wien, Kohlmarkt 3“¹²⁷

Poslední kasuli, kterou chci zmínit je kasule číslo K 35 387 s výšivkou sv. Jiří s vévodským erbem.

Roucho je stejně jako předchozí tzv. německého střihu o rozměrech 123 cm x 73 cm. Bylo ušité z tmavě červené hedvábné tkaniny (damašku) se vzorem odvozeným od vzoru granátového jablka, tj. velké makovicovité rezervy završené palmetou a obklopené

¹²⁶ PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

¹²⁷ PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

drobnějším dekorem vyrůstajícím ze stvolu s ostře vykrajovanými lístky, podle PhDr. Martínka se jedná o tzv. typ paramentní a nábytkové historizující tkaniny, pocházející z Rakousko nebo Itálie, z konce 19.století. Výšivka je soustředěna do kasulového kříže vidlicovitého typu, v jehož středu je na dorsální straně mandorlovitý medailon s výšivkou sv.Jiří. Výšivka v ramenech kříže byla provedená tamburkou – strojovým řetízkovým stehem barevným hedvábím v kombinaci se zlatým dracounem, vzor je složený z kosočtverců s vloženým listovým křížem kombinovaných s kvadrilou s vloženým stylizovaným květem mučenky. Na dorsální straně kasule je vložen medailon tvaru mandorly s výšivkou malbou jehlou – postava sv.Jiří na bílém koni zabíjejícím draka má rozměry cca 36 x 28 cm. Obdobné pole je také na pektorální straně, je ale zdobeno pouze vloženou růžicí. Při spodním okraji dorsální strany byl vyšit alianční erb pod hermelínovým pláštěm završeným vévodskou korunou – vlevo se nachází štít polcený, v pravém poli tři černé jelení parohy nad sebou na zlaté půdě, v pravém poli tři černí levharti nad sebou na zlatém poli, vpravo erb Habsburg-Lothringen, dvakrát polcen, vpravo ve zlatém poli modře korunovaný a ozbrojený červený lev (Habsburg), prostřední pole červené se stříbrným břevnem (Babenberg), vlevo ve zlatém poli červené kosmé břevno se třemi stříbrnými aleriony. Borty jsou zlaté, tkané, s motivem zalamané pásky o šířce 2,5 cm a 3 cm. Kasule je podšita taftem. Jedná se o produkt některé ze zavedených rakouských paramentních firem (Heindl nebo Krickl und Schweiger?), z doby kolem let 1900-1910¹²⁸.

V roce 1914 obdržel mešní roucho od vévodkyně také farář Fröwis z Löllingu.

V depozitářích jsou uloženy také růžence a křížky, ostatkové kříže, kalichy a patény.

V každé ložnici se nachází domácí oltář a klekátko.

A nelze zapomenout ani na křížovou cestu a kapličky kolem zámku, které jsou taktéž připomínkou zbožnosti Františka Ferdinanda a jeho ženy Žofie obzvláště.

5. Duchovní život za Františka Ferdinanda d'Este

5.1 Katolík František Ferdinand d'Este

František Ferdinand d'Este byl vychováván stejně jako ostatní arcivévodové. Jejich původ vylučoval, aby navštěvovali normální školy společně s dětmi z neurozených rodin. Zároveň bylo žádoucí, abych jejich vzdělání bylo vyšší a intenzivnější. Za tímto účelem byla zřízena privátní škola, tzv. Ganztagschule, organizovaná pouze pro ně.

František Ferdinand neměl v habsburské rodině jiného vrstevníka, proto byl vyučován jen spolu se svým o rok a půl mladším bratrem Ottou. Na výuku osobně dohlížel jejich otec Karel Ludvík a sám do výuky často zasahoval¹²⁹.

Kromě všeobecných znalostí kladl otec Františka Ferdinanda Karel Ludvík důraz na výuku historie, dějin umění, náboženství a jazykovou vybavenost. Vedle mateřského jazyka se mladý arcivévoda učil francouzštinu, angličtinu a hlavně jazyky národů Rakouska-Uherska, tj. maďarštinu, češtinu, italštinu¹³⁰.

Později k učebnímu rozvrhu přibyla ještě vojenská technika, matematika a přírodní vědy¹³¹. Prvním učitelem arcivévodou Františka Ferdinanda se stal dřívější prelát a pozdější biskup dr. Lanyi, vysoce vzdělaný a moderně založený člověk. Dr. Lanyi byl maďarské národnosti. I přes jistou nevoli Františka Ferdinanda k části maďarského národa, dokázal dr. Lanyi vzbudit v arcivévodovi zároveň i sympatie a zájem o Maďarsko a taktéž maďarštinu. S arcivévodou si udržel i v pozdějších dobách dobrý vztah a často si spolu vyměňovali korespondenci¹³².

Dr. Lanyiho vystřídal mladý kněz z györské diecéze Oskar Borsiczky. Mezi arcivévodou a Oskarem Borsiczky se naopak vzájemný vztah nevyvíjel příliš pozitivně a v roce 1911 se dohodli na ukončení služby kněze u arcivévodou¹³³.

Oficiálním zpovědníkem arcivévodou Františka Ferdinanda byl Edvard Fischer, člen jezuitského řádu, neobyčejně vzdělaný, s elegantním a skromným vystupováním¹³⁴.

Arcivévoda k páterovi Fischerovi choval upřímné sympatie a velký respekt.

¹²⁹ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 36-37.

¹³⁰ Srov. CHROMÝ M.: František Ferdinand d'Este a Hohenberkové, 6.

¹³¹ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 37.

¹³² Srov. Nikitsch-Bolles, Paul: Před světovou válkou, Berlin 1925, 94

¹³³ Srov. Nikitsch-Bolles, Paul: Před světovou válkou, Berlin 1925, 95

¹³⁴ Srov. Nikitsch-Bolles, Paul: Před světovou válkou, Berlin 1925, 95

K osobnostem, které měli na Františka Ferdinanda velký vliv, patřil i dr. Gottfried Marschall, který byl považován za ctižádostivého, schopného kněze a výborného pedagoga. Proto si také mladého Františka Ferdinanda dokázal záhy získat a spolu s arcivévodovým otcem Karlem Ludvíkem položili pevné základy katolické víry v srdci Františka Ferdinanda, které později sám iniciativně rozvíjel a předával svým dětem.

Vedle teoretické výuky náboženství se věnovala značná pozornost účasti na liturgických obřadech, velebných a vznešených, konaných kromě tradičních závazných svátků a svátostí i u příležitosti jmenin a narozenin každého člena rodiny a ve výročí narození císaře a císařovny. František Ferdinand absolvoval všechny iniciační svátosti - křest a biřmování a eucharistii, biřmování přijal od kardinála-knížete arcibiskupa vídeňského.

Intenzivní výuka náboženství, správný výběr učitele a rodinné zázemí pomohlo k tomu, že se z Františka Ferdinanda stal silně věřící katolík, který nepřipouštěl jakékoliv pochybnosti o víře, neúčast na mši považoval za jeden z nejhorsích přestupků a který vynakládal značné peněžní sumy a dary na církevní záležitosti¹³⁵.

Další svátost, kterou František Ferdinand vyvzdoroval na císaři Franzi Josefovi, byla svátost společenství, svátost manželská s milovanou Žofií, hraběnkou Chotkovou. Přes všechny překážky arcivévoda uspěl a císař k sňatku s hraběnkou Žofií nakonec svolil.

Sňatek byl naplánován na 1. července 1900 v zámku Zákupy, který patřil nevlastní matce Františka Ferdinanda Marii Terezii. Mezi pozvanými byli jen členové rodiny a nejbližší přátelé. Hosté se shromáždili v salonu prvního poschodí, odkud společně scházeli do zámecké kaple¹³⁶. „Přestože každý ze svatebních hostů zámek již dříve nejménou navštívil, prohlíželi si kapli všichni znovu s neskrývaným zalíbením“.

O její výzdobu se ve své zbožnosti zasloužil bývalý císař a král Ferdinand Dobrotivý a jeho manželka. Díky nim teď měli možnost obdivovat mramorový oltář, dílo Petra Bonaniho z Carrary, doplněný velkým obrazem známého malíře Viléma Kandlera, nazvaným Smrt sv. Františka z Assisi. Na stěnách pak další díla tohoto umělce – dvacet fresek s výjevy ze života Ježíšova. Na bočním oltáři z českého mramoru budila jejich pozornost socha Panny Marie v překrásném bílém rouchu, o němž se traduje, že je ve svůj svatební den měla oblečeno královna Marie Anna, choť posledního korunovaného českého krále Ferdinanda V.¹³⁷.

¹³⁵ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 44-45.

¹³⁶ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 102.

¹³⁷ PERNES J.: O trůn a lásku, 103.

Svatební obřad celebroul zákupský děkan Hickische za asistence dvou kapucínů, mnichů z nedalekého kláštera. Na závěr obřadu zahrál varhaník císařskou hymnu a po ní ještě následovala společná tichá mše.

Z kaple se svatebčané odebrali ke slavnostnímu stolu. Během hostiny chodily novomanželům blahopřejné telegramy, mezi nimi jako první přečetla hostitelka oznámení, že císař povýšil Žofii Chotkovou do knížecího stavu se jménem kněžna z Hohenbergu a s právem být oslokována „knížecí milostí“¹³⁸.

Manželství bylo velice šťastné, jak dokazuje korespondence Františka Ferdinanda i výpovědi současníků. Rok po svatbě, 24.7.1901, se manželům narodila dcera Žofinka, 29.9.1902 syn Max a 27.5.1904 syn Ernest. Poslední dítě, opět syn, se narodil v roce 1908 mrtvý a byl pochován do rodinné hrobky v zámku Artstetten, kde po sarajevském atentátu hned vedle něj spočinuli oba manželé.

Stejně jako František Ferdinand, byla i jeho žena Žofie silně nábožensky založená, resp. ještě více než arcivévoda František Ferdinand, jak vypovídají vzpomínky služebnictva i dochované prameny.

Na zámku Konopiště se nachází účetní kniha Žofie. Každý měsíc obdržela Žofie od svého manžela 3.333,- korun. Z této částky pravidelně dávala 300 – 312 korun měsíčně na charitu, nepravidelně pak dary faráři na mše, které činily 50 korun, je zde uveden dar benediktýnům 50 korun, v prosinci 1904 dar blíže neurčenému klášteru ve výši 50 korun, páter Fischer v květnu 1907 obdržel od Žofie 100 korun. Kromě toho se v knize objevují i finanční dary chudým, např. v Löllingu. Žofie z měsíční hotovosti hodně podporovala své sestry a během celého roku se objevují i vynaložené částky na vánoční dárky.

Zatímco zpovědníkem Františka Ferdinanda byl výše zmiňovaný páter Edvard Fischer, zpovědníkem Žofie ThDr. Leopold Jan Kolář, katecheta na benešovském gymnáziu¹³⁹.

Svoje děti dali František Ferdinand a Žofie samozřejmě ihned pokřtít a kromě všeobecného vzdělání jim byl přidělen i vychovatel a učitel náboženské výchovy.

Žofinku čtyři dny po narození pokřtíl v zámecké kapli na Konopišti dvorní kaplan Josef Lanyi. Její kmotrou byla arcivévodkyně Marie Terezie. K slavnosti křtu byli pozváni také představitelé okresu a města Benešov. Max se narodil se narodil v Belvederu ve Vídni a pokřtěn byl tam. Nejmladšího syna Ernesta přivedla na svět vévodkyně 27. května 1904

¹³⁸ Srov. PERNES J.: O trůn a lásku, 103.

¹³⁹ Srov. NIKITSCH-BOULLES P. (ed. J. Šefl): Před světovou válkou. Paměti soukromého sekretáře následníka Františka Ferdinanda, Beroun, 1926, 96.

v loveckém zámečku ve Štýrsku. Se křtem se počkalo do až návratu na zámek Konopiště, kde byl pokřtěn 31. června¹⁴⁰.

Náboženskou výuku dětí zajišťoval zámecký kaplan Josef Beneš.

Počátkem roku 1912 nastoupil na doporučení litoměřického biskupa ThDr. Grosse do služby k arcivévodovi ThDr. Otto Stanovský. Narodil se v roce 1881, v roce 1899 studoval na gymnáziu v Roudnici. Kromě záležitostí spojených se zámeckou liturgií měl na starosti výchovu následníkových synů Maxe a Ernesta. Otto Stavovský byl znám jako mírumilovný a přívětivý člověk, vynikající muzikant, který rád a často hrával na zámecké harmonium. Po sarajevském atentátu to byl právě on, kdo tragickou událost dětem oznámil. Po celý život byl s Maxem i Ernestem v kontaktu, radil jim a podporoval je. Za první republiky a protektorátu působil jako kanovník Metropolitní kapituly sv. Víta na Hradčanech. Za nepřímou pomoc parašutistům, kteří spáchali atentát na Hendricha, ho zatkl gestapo a dostal trest doživotí¹⁴¹. Po skončení války se z vězení vrátil, ovšem s podlomeným zdravím a na konci roku, 5. prosince, 1945 umírá¹⁴².

Na zámku se přísně dbalo, aby byly dodržovány všechny církevní předpisy, byly opravovány kapličky, slavily se slavnosti a církevní svátky, rozdávaly se svaté obrázky a relikvie, kontrolovala se účast zaměstnanců na jednotlivých mších, které sloužil buď Otto Stanovský, vychovatel synů Františka Ferdinanda d'Este, nebo katecheta z benešovského gymnázia ThDr. Kolář¹⁴³.

¹⁴⁰ Srov. GALANDAUER J.: František Ferdinand d'Este, 92.

¹⁴¹ Jaroslav Polc, Případ kanovníka Stanovského, Sborník KTF 3, 2000

¹⁴² Srov. SOA Praha, Pozůstalost J. VOLFA, Dodatek k pamětem Dr. Th. Otto Stavovského, šlechtitný kněz a vlastenec, inv. Č. 1,5, kart. 1,2.

¹⁴³ Srov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka: VELEK Luboš: Ve službách „vysokého pána“ II, Benešov, 1999, 215.

5.2 Církevní svátky a slavnosti

V souladu s náboženskou horlivostí obou manželů se na zámku i v jeho okolí odvíjel liturgický život.

Manželé štědře podporovali místní církve v podobě darů i tím, že se aktivně zapojovali do liturgických oslav, zejména vévodkyně Žofie jim poskytovala velkou podporu¹⁴⁴.

Příkladem může posloužit přestavba kostela sv. Jakuba na Chvojeně, nedaleko zámku. Trvala několik let a zahrnovala stavební úpravy i vybavení interiéru. Na žádost Františka Ferdinanda byly v kostele rozmístěny oltáře, náhrobní kameny, sošky, obrázky a další předměty, které pocházely převážně z Tyrolska a Bavorska. Celkové náklady na opravu se vyšplhaly k 40.000 korun.

Arcivévoda se osobně zúčastnil prohlídky děkanského kostela sv. Anny v Benešově a přispěl na jeho rekonstrukci finančním darem.¹⁴⁵

V parku kolem zámku bylo postaveno několik nových kapliček a opraveny stávající, např. kaple Nejsvětějšího Srdce Ježíšova u rybníka v roce 1901.

Velikonoce, Vánoce a slavnosti Božího těla patřily k slavnostem, o jejichž slavení se odchovalo nejvíce záznamů.

Velikonoční svátky kromě pobožností doplnily děti Františka Ferdinanda milou pozorností pro děti zaměstnanců – v Růžové zahradě poschovávaly vajíčka různých velikostí, ve kterých byly schovány dárky¹⁴⁶.

Na Vánoce se ve velké jídelně ozdobila velká jedle, pod kterou se rozložily dárky pro všechny zaměstnance¹⁴⁷.

K slavnostem Božího těla máme v depozitářích zámku a v knihovně hlavně bohatou fotografickou dokumentaci. Svátek se slaví ve čtvrtek po svaté Trojici, to znamená mezi 21. květnem a 24. červnem.

Na Konopišti je slavení slavnosti doloženo od roku 1907. Podle fotografií je možno identifikovat, že průvodu se kromě panstva a zaměstnanců zámku účastnila také benešovská veřejnost. František Ferdinand a jeho žena Žofie kráčeli hned za neseným baldachýnem se

¹⁴⁴ Srov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka: VELEK Luboš: Ve službách „vysokého pána“ II, Benešov, 1999, 215.

¹⁴⁵ Srov. LIBER MEMORABILIMUM, Římsko-katolická farnost Benešov, 1836.

¹⁴⁶ Srov. Konopišťské příběhy pro Vás – Josefa Schneibergová, SZ Konopiště, 2005.

¹⁴⁷ Srov. Srov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka: VELEK Luboš: Ve službách „vysokého pána“ II, Benešov, 1999, 216.

zapálenými svícemi v rukou, za nimi šly jejich děti, dále případní hosté a zámecký personál. V parku byly rozmístěny oltáře, první pod čínským pavilonem, druhý oltář stál u Křížové cesty, další u rybníka a poslední na dolním nádvoří zámku, před prosklenými dveřmi do příčného křídla s hlavním schodištěm. Slavnost byla zahájena i ukončena v zámecké kapli. Poslední slavnost Božího těla se uskutečnila dne 11. června 1914.

K slavnostem Božího těla na zámku Konopiště se ve své pozůstalosti vyjadřuje i Josef Volf, strýc paní Herdové, bývalé učitelky a dcery Marie Hynkové. Marie Hynková na zámku Konopiště působila nejdříve jako pomocná síla v kuchyni a později si ji kněžna Žofie vybrala jako chůvu ke svým dětem.

Paní Herdová, nejmladší dcera Marie Hynkové, nar. 1924, žije v Poříčí nad Sázavou a velice poutavým způsobem přibližuje život na zámku díky vyprávění své maminky i svého strýce Josefa Volfa.

Výpověď Josefa Volfa k slavnostem Božího těla víceméně koresponduje s fotodokumentací, která je na zámku Konopiště uložena. Josef Volf uvádí, že na Konopišti začaly slavnosti asi v roce 1907.

V roce 1906 se kněžna účastnila Božího těla v Benešově, což dokazuje podle Volfa dochovaná fotografie v jedné benešovské rodině.

Poslední slavnost Božího těla uvádí 11. června 1914. Krátce na to odjel arcivévoda na vojenské manévry do Bosny, kde došlo v hlavním městě Sarajevu ke známým tragickým událostem.

Jak Josef Volf podotýká, základem slavnosti byla zámecká kaple, odkud se vycházelo horní bránou na východní straně zámku k prvnímu oltáři. Umístění oltářů je u Josefa Volfa totožné - první oltář udává v parku pod čínským pavilonkem.

Odtud se pokračovalo k druhému oltáři parkovou cestou. Druhý oltář se nacházel u Křížové cesty, vybudované na památku zastřelených sedláků při selských bouřích v roce 1775.

Třetí oltář stál u rybníka, u kapličky srdce Pána Ježíše Krista. Tato kaplička, jak Josef Volf upřesňuje, byla v roce 1963 i se sochou Ježíše Krista odstraněna.

Od třetího zastavení se průvod obrátil opět směrem k zámku. Čtvrtý oltář se nacházel již na zámeckém dolním nádvoří vedle studny. Slavnost Božího těla byla pak ukončena opět v zámecké kapli.

Bohoslužbu vykonával do roku 1909 kněz Borsiczky a později Otto Stanovský.

Baldachýn a přísluhování obstarávali zámečtí stolníci a další sluhové. Družičky byly z místních školních děvčat.

Hudební doprovod a zpěv zajistil pěvecký sbor z Benešova pod vedením Emanuela Jindřicha.

Ve fotografickém fondu na zámku Konopiště jednoznačně převládají fotografie Rudolfa Bruner-Dvořáka, který se specializoval na momentní fotografie. První fotografie začal Bruner-Dvořák pořizovat pro arcivévodu už kolem roku 1890 a pracoval pro něj až do roku 1914. Také slavnost Božího těla je pečlivě zdokumentovaná. Fotografický fond na Konopišti se dochoval ve velice dobrém stavu, fotografie jsou na různých formátech, vesměs technicky dokonalé, profesionální, vysoce kvalitní.

Na fotografiích jsou zachycena všechna zastavení a bohoslužby, které průvod postupně míjel, průvod je zachycen v celkovém záběru i v detailním provedení, nechybí záběry na rodinu Františka Ferdinanda.

Na spodním nádvoří je na jedné z fotografií zachycen arcivévoda se svou ženou Žofií, jak spolu s dětmi klečí před oltářem na klekátku, před nimi celebruje kněz bohoslužbu před oltářem; oltář samotný je umístěn v dveřním výklenku při vstupu do zámku.

Podle Josefa Volfa i podle fotodokumentace ze slavnosti je zřejmé, že se Božího těla na Konopišti účastnilo velké množství lidí z řad konopišťských zaměstnanců i z benešovských obyvatel. Jednotlivá zastavení s oltáři byla s náležitou pečlivostí upravena a vyzdobena.

6. Současné využití kaple

6.1 Slavení svátků a slavností

V současnosti je zámek pod správou Národního památkového ústavu středních Čech. Správa zámku Konopiště se před několika lety rozhodla znovuobnovit některé z církevních slavností na zámku Konopiště, které se v době, kdy Konopiště vlastnil František Ferdinand d'Este, na panství odehrávaly a které by se staly důstojným oživením nabízených akcí a programů pro veřejnost.

Postupem času se podařilo navázat plodnou spoluprací se správou farnosti v Benešově, farnosti v Poříčí nad Sázavou, s představenými premonstrátského kláštera ve Strahově v Praze, jmenovitě s panem opatem Pojezdným, a s Dr. Vojtěchem Eliášem z Katolické teologické fakulty UK.

Výsledkem této spolupráce je několik pravidelně se opakujících slavností, které se těší velké pozornosti z řad místních občanů, zaměstnanců zámku, tisku a vedení Národního památkového ústavu.

První liturgickou slavností v roce, slavenou na zámku Konopiště, je slavnost Božího těla. Z prostudované literatury, pramenů a dobové fotodokumentace se podařilo určit trasu, kterou průvod Božího těla po zámeckém parku procházel a na ni se navázalo i v současnosti. Prochází se opět zámeckým parkem, kde jsou umístěna jednotlivá zastavení, ale zahájení slavnosti i její ukončení se neodehrává v zámecké kapli, nýbrž na jižní terase zámku a v parku u prvního a posledního zastavení. Druhé zastavení je pod jižní terasou u sochy Diany, další u Křížové cesty. Tato změna oproti průběhu slavností Božího těla na Konopišti za Františka Ferdinanda d'Este je dána velkým počtem návštěvníků, které překračují kapacitu zámecké kaple.

V čele průvodu je nesen baldachýn, který nepochází ze sbírkových fondů zámku Konopiště vzhledem k režimu, který restaurátorka Alena Grendysová-Kadavá doporučila, ale zapůjčuje se z místní farnosti; pod baldachýnem prochází celebrující kněz, dále ministranti, za nimi jdou družičky, které rozhazují okvětní lístky růží z Růžové zahrady.

Následují muzikanti a správa zámku, pozvaní hosté a veřejnost.

Obnovení této slavnosti se stalo během prvních let, kdy je opět pořádána, velmi populární a každoročně se u této příležitosti dostaví velký počet lidí.

V den výročí sarajevského atentátu, to znamená 28. června, je pak sloužena zádušní mše za Františka Ferdinanda a jeho ženu Žofii a za všechny oběti první světové války. Mše je sloužena v zámecké kapli od 18:00 hodin. Tento čas je dán návštěvnickým provozem, poslední prohlídka zámku začíná v 17:00 a končí před 18. hodinou; teprve poté je zahájena zádušní mše.

Na tuto významnou událost je zván jako hlavní celebrující kněz strahovský opat Josef Pojezdny a Dr. Vojtěch Eliáš z Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Bohoslužby se účastní i místní farář z Benešova Gustaw Sikora.

Třetí slavnost je věnována na konci sezóny sv. Hubertovi, patronu lovců, kterému je zasvěcena zámecká kaple. I tato slavnost se odehrává v zámecké kapli, ale nikoliv formou liturgického obřadu, ale koncertním vystoupením pozvaných umělců.

Všechny tyto církevní slavnosti jsou přístupné veřejnosti.

Správa zámku dále nabízí možnost církevních i civilních svatebních obřadů v zámecké kapli, a to celoročně. Svatby zajišťuje buď svatební agentura nebo přímo správa zámku Konopiště. Výzdobu obstarávají zahradnice z Růžové zahrady. Na oltáři se zapalují svíce a v případě zájmu se obřad doprovází hrou na zámecké harmonium.

6.2 Kaple jako součást turistické trasy

Kromě toho je zámecká kaple součástí prohlídek v rámci II. zámeckého okruhu. Do zámku se vstupuje na spodním nádvoří. V úvodu se popíše historie zámku, poté pokračuje skupina do hostinských pokojů, které před stavební šternberskou úpravou spojenou s přepatrováním severního paláce tvořily spodní část kaple.

Z nich vede průvodce turisty schodištěm v nádvořním přístavku do zámecké kaple. Zde je dovoleno použít kostelních lavic v hlavní lodi. Výklad spočívá se seznámením o architektonickém vývoji kaple, patronizaci kaple a komentáři k jednotlivým exponátům. Dále se průvodce zmiňuje o postranních prostorech – oratoři a schodišti z ní do soukromých pokojů, umístěném ve velké věži, věžní místnosti s plastikami Widmannova oltáře a o

sakristii. Na závěr se ještě zmíní o možnosti svatebních obřadů a církevních slavnostech.

V červnu a září, vždy o víkendech, je výklad v kapli zpestřen hrou na harmonium.

Z kaple se vychází za harmoniem zalomenou chodbičkou do příčného křídla, které rozděluje nádvoří na spodní a horní díl. V tomto křídle vede hlavní schodiště. Tím se turisté dostanou do Zbrojnice, místnosti, která opět za Šternberků byla vybudována nad zámeckou kaplí.

Sbírka zbraní Františka Ferdinanda patří k nejvzácnějším v Evropě a je jí věnován ve výkladu průvodce poměrně velký prostor.

Ze Zbrojnice se schází hlavním schodištěm do sálů severního křídla spodního nádvoří – do zámeckého Knihovny a Kuřáckého salonu. Zde prohlídka končí a skupina vychází stejnými dveřmi, kterými do zámku vešla.

Turistická sezóna na Konopišti trvá od začátku dubna do konce listopadu. Výjimečně lze pro zájemce udělat prohlídku i během zimních měsíců, ovšem za zvýšené vstupné a jen na okruh, který se momentálně neuklízí. Nicméně tyto zimní prohlídky nejsou příliš vítány, a to z důvodu ohrožení klimatických podmínek a tím i vystavených exponátů.

6.4 Kaple jako cíl badatelů a filmařů

V zimních měsících se kaple temperuje a vlhkost vzduchu je upravována mobilním odvlhčovačem.

Před třemi lety proběhla na zámku instalace zařízení, monitorujícího klimatické podmínky v jednotlivých prostorech zámku, včetně zámecké kaple. Data z těchto čidel jsou načítána a zobrazována na počítači v kanceláři správce mobiliárního fondu. Podle aktuálních hodnot, které jsou neustále k dispozici, probíhá úprava nevyhovujících podmínek přitápěním, větráním a instalací odvlhčovačů.

Klimatickým podmínkám v kapli je věnována obzvláště velká pozornost, neboť je v zájmu správy zámku, aby vzácné exponáty, které se v kapli nacházejí, nebyly zbytečně vystavovány nepříznivým vlivům a nebyl narušován jejich stav.

V současné době se uskutečňuje podrobný průzkum mobiliárního fondu, který je v kapli vystaven. Průzkum výtvarných děl provedl Mgr. Marek Pařízek. Průzkumu liturgických textilií se věnoval PhDr. Radek Martínek.

Zámek Konopiště je nezdárka vyhledáván filmaři. Správa zámku Konopiště se nebrání ani těmto aktivitám, je však důležité mít na paměti, že každé nasvětlení a změna teploty a vlhkosti působí negativně na vystavené exponáty.

Proto jsou vytipované prostory, kde je případné natáčení vhodné a kde je naopak nežádoucí. Zámecká kaple je sice také k dispozici, ale jen na nezbytně dlouhou dobu a jen na záběry, které jsou pro celý projekt nepostradatelné. Častěji než natáčení filmů se v kapli uskutečňuje natáčení vzdělávacích reportáží.

Poslední využití kaple jsou reprezentativní účely. Projeví-li o návštěvu Konopiště zájem významná zahraniční osobnost, ať už z oblasti vědecké, kulturní či politické, správa zámku Konopiště se snaží důstojně reprezentovat památkové bohatství českých zemí a nabídnout v těchto netradičních prohlídkách zámku nikoliv běžné návštěvnické okruhy, ale výběr toho nejkrásnějšího, co na zámku je. Patří sem zámecká zbrojnice, kaple, Muzeum sv. Jiří a soukromý byt rodiny Františka Ferdinanda d'Este.

Závěr

Práce, kterou jsem zpracovala jako práci diplomovou ke svému studiu na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, měla za cíl shromáždit co nejvíce informací, které se vztahují ke kapli na zámku Konopiště a vytvořit kompletní obraz tohoto významného prostoru Konopiště.

Za nezbytné jsem považovala doplnit i fakta, která se nedotýkala přímo kaple, ale zámeckého objektu. Tím mám na mysli architektonický vývoj budovy, historii Konopiště a významné události s ním spojené a přehled jejích majitelů. Větší pozornost je věnována poslednímu majiteli Konopiště, který se do podoby zámku zapsal nejvýraznějším způsobem. K tomu přispěla i skutečnost, že se k osobě Františka Ferdinanda, jakožto následníka trůnu, zachovalo nejvíce literatury, pramenů a fotografického a dalšího materiálu.

Snažila jsem se informace, které se přímo ke kapli neváží, omezit jen na nejnútnejší fakta tak, aby čtenář získal sice celkový přehled, ale aby se hlavní téma nerozměnilo v údajích, které s ním nijak nesouvisí.

Informace o kapli jsou, dalo by se říci, trojího druhu. Kaple jakožto stavba, inventář kaple a duchovní život s kaplí spjatý.

Za důležité jsem považovala podrobněji uvést i mobiliární fond, který se v kapli přímo nachází, nebo s kaplí tématicky souvisí. K odbornému popisu jednotlivých exponátů jsem využila základní evidence, inventární knihy, výstupy badatelských prací, zejména PhDr. Radka Martínka, dále vlastních měření a konzultací s odborníky.

Kaple je součástí Konopiště od jeho prvopočátku. Již tato skutečnost v sobě odráží její výjimečnost a význam. Pro celé generace majitelů Konopiště představovala kaple nepostradatelnou část jejich sídla. Žádnému z prostorů na Konopišti se v minulosti nevěnovala taková péče, ať už po stránce stavební či po stránce vnitřního vybavení.

Nejinak je tomu v době současné, kdy je zámek spravován Národním památkovým ústavem. Kaple je středem pozornosti vědců i návštěvníků zámku. Jsou v ní soustředěna nejvzácnější díla, patří k prestižním expozicím, pořádají se v ní církevní slavnosti.

K novým objevům, které bádání v souvislosti s psaním diplomové práce přineslo, patří objevení ornátu, ušitého ze svatebních šatů Žofie Chotkové. Dále objev soupisu předmětů uložených v kapli z inventární knihy Lobkoviců, která je významným nositelem informací o podobě kaple v druhé polovině devatenáctého století. Tyto nové informace zároveň zpochybňují fakt, že byla kaple již v době Vrtbů zasvěcena svatému Hubertovi. Hlavní oltář a

ostatky v něm uložené totiž patří svatému Jiljí a svatý Hubert není v soupisu zmíněn v souvislosti ani s jedním uměleckým dílem, v kapli uloženém.

Přínosné je i odhalení smyslu utnutého schodiště v síle zdi na severní straně kaple, které v původní podobě navazovalo na torzo schodiště ve Zbrojnici nad kaplí. Ústilo až do severovýchodní rohové věže, kde byl umístěn zvon a samotná věž sloužila jako zvonice. Během přestavby za Františka Ferdinanda byla totiž osazena nová okna, zvětšeny okenní výklenky a schodiště jimi bylo přerušeno.

Diplomová práce bude zároveň sloužit k čerpání informací pro průvodce turistických skupin a k textům do prezentačních publikací, které správa státního zámku Konopiště pravidelně vydává.

foto. Ing. Tomáš Droppa

Seznam příloh

Obr. 1 Zámecká kaple směrem k oltáři, současný stav, SZ Konopiště.

Obr. 2 Zámecká kaple směrem od oltáře, současný stav, SZ Konopiště.

Obr. 3 Schodiště ve velké věži, současný stav, SZ Konopiště.

Prameny

- Archiv Ústavu dějin umění Praha. Fond J. Polák I A 1 a I A 7
Herrschaft Konopischt. Schloss Inventar 1820. RA Vrtba. I.č.110. SOA Praha
JISKRA, 25.1.1912
LIBER MEMORABILIMUM, Římsko-katolická farnost Benešov, 1836
Pozůstalost J. Volfa, SOA Praha, Katastrální obec Konopiště, inv.č.21, kart.1
Sborník vlastivědných prací z Podblanicka: VELEK Luboš: Ve službách „vysokého pána“ II, Benešov, 1999
SCHALLER J. 1788 A
SOA Praha, Pozůstalost J. VOLFA, Dodatek k pamětem Dr. Th. Otto Stavovského, šlechtitný kněz a vlastenec, inv. Č. 1,5, kart. 1,2
SPS.Č.k.256. Konopiště. SÚA Praha
Gregory Johann Karl: Ruiny hradního opevnění Kostelce na Sázavě a obydlený horský zámek Konopiště, Praha 1836
PhDr. MARTÍNEK Radek: Paramenta – vybavení zámecké kaple

Literatura

- ATTWATER Donald: Slovník svatých, Vimperk: Papyrus, 1993
BALBÍN Bohuslav: Kráasy a bohatství české země, Praha: Panorama, 1986
BALETKA Tomáš: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa, Praha – NLN, 2003
BERGER Rupert: Liturgický slovník, Praha: Vyšehrad, 2008
BŘEZAN Václav: Životy posledních Rožmberků I., II., Praha: Svoboda, 1985
DURDÍK Tomáš: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, Praha: Academia, 1998
DVOŘÁK L.: Sňatek arciknížete Františka Ferdinanda a právní účinky jeho prohlášení z 28.6.1900. Příspěvek ku theorii práva ústavního (zvláštní otisk z Národních listů), Praha 1900
Srov. HOFFMANNOVÁ Jaroslava: Poválečná obnova území bývalého cvičiště zbraní SS Benešov, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 1987, Benešov

GALANDAUER Jan: František Ferdinand d'Este, Praha, 1993
HARNA Josef – FÍŠER Rudolf: Dějiny českých zemí I., Praha: Fortuna, 1995
HEROUT Jaroslav: Staletí kolem nás, Praha: Panorama, 1981
HROCH Miroslav: Evropa. Historické události. Praha: Máj, 1980
CHARVÁT Jaroslav: Světové dějiny, Praha, 1981
CHROMÝ Mojmír: František Ferdinand d'Este a Hohenberkové, Heraldická ročenka 1989
JANÁČEK Josef: Rudolf II. a jeho doba, Praha – Litomyšl: Paseka, 1997
JIREČEK Josef: Rukověť k dějinám literatury české II., Praha 1876
KAŠIČKA: Zámek Konopiště. Stavebně historický průzkum zámku. Praha, 1975
KLIMEŠ Lumír: Slovník cizích slov, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985
KREJČOVÁ Marie, Zámek Konopiště (průvodcovský text), Konopiště 2001
KUBÍN Petr: Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis. Praha: Vyšehrad, 2000
MENCLOVÁ Dobroslava: České hrady I., Praha: Svoboda, 1972
NIKITSCH-BOULLES P. (ed. J. Šefl): Před světovou válkou. Paměti soukromého sekretáře následníka Františka Ferdinanda, Beroun, 1926
PALACKÝ František: Z Dějin národu českého, Praha: Československý spisovatel
PERNES Jiří: O trůn a lásku. Dramatický život a tragická smrt Františka Ferdinanda d'Este, Praha: Brána, 2007
PREISS Pavel: František Julius Lux. Západočeský rokokový malíř, Praha: Skriptorium, 2000
PROCHÁZKOVÁ Eva: Benešov, Praha – Litomyšl: Paseka, 2005
PUJMANOVÁ Olga: Italian painting c. 1330 – 1550, Praha 2008
SPĚVÁČEK Jiří: Karel IV., Praha: Svoboda, 1980
ŠEDIVÝ Ivan: Češi, české země a Velká válka 1914 – 1918, Praha – NLN, 2001
VESELÝ František: Konopiště. Vzpomínky a příspěvky k charakteristice, Praha, 1921
TYWONIAK Jiří: Benešov a Konopiště v minulosti, Benešov: Polygos Benešov, 1992

Výstavy

Konopišťské příběhy pro Vás – Josefa Schneibergová, SZ Konopiště, 2005